

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Zaniklá obec Zahrádka a proces její likvidace

Barbora Mendlová

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra antropologie

Studijní program Antropologie

Studijní obor Sociální a kulturní antropologie

Bakalářská práce

Zaniklá obec Zahrádka a proces její likvidace

Barbora Mendlová

Vedoucí práce:

PhDr. Jiří Woitsch, Ph.D.

Katedra antropologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat vedoucímu mé bakalářské práce PhDr. Jiřímu Woitschovi, Ph.D. za metodické vedení, věcné připomínky a cenné rady. Poděkování patří také mé rodině za podporu při studiu.

Obsah

1 ÚVOD.....	4
2 OBEC ZAHŘÁDKA.....	5
2.1 Stručná historie sídla.....	5
2.2 Zahrádka v 19. století.....	6
2.3 Zahrádka ve 20. století.....	7
2.3.1 Meziválečné období.....	8
2.3.2 Zahrádka během 2. světové války.....	8
2.3.3 Protifašistický odboj.....	10
2.3.4 Zahrádka v letech 1948 – 1976.....	11
2.4 Spolky a kulturní život v obci.....	12
2.4.1 Sbor dobrovolných hasičů.....	13
2.4.2 TJ Sokol.....	14
2.5 Škola.....	14
2.6 Kostel sv. Víta.....	15
2.7 Zemědělství, řemesla a průmysl.....	18
2.7.1 „Horní“ a „dolní“ mlýn.....	20
2.7.2 Strojírna p. Fialky.....	21
3 VODNÍ NÁDRŽ ŠVIHOV.....	22
3.1 Plány a následná realizace.....	24
3.2 Likvidace obce a vysídlení obyvatelstva.....	25
4 ZAHŘÁDKA V PAMĚTI JEJÍCH OBYVATEL.....	27
4.1 Oral history.....	27

4.1.1 Metoda.....	28
4.2 Život v obci.....	30
4.2.1 2. světová válka.....	30
4.2.2 Děti v obci.....	32
4.2.3 Obec.....	33
4.2.4 Kulturní a společenské dění.....	34
4.2.5 Zánik obce ve vzpomínkách zahrádeckých obyvatel.....	35
4.3 Život v nových sídlech.....	37
4.4 Srazy rodáků a o. s. Přátelé Zahrádky.....	38
4.5 Zhodnocení výpovědí narátorů.....	39
5 ZÁVĚR.....	42
6 RESUMÉ.....	44
7 SEZNAM LITERATURY A PRAMENŮ.....	45
7.1 Literatura.....	45
7.2 Prameny.....	46
7.2.1 Seznam narátorů.....	46
7.2.2 Písemné prameny.....	46
7.2.3 Internetové zdroje.....	47
8 SEZNAM PŘÍLOH.....	48
9 PŘÍLOHY.....	49

1 ÚVOD

Městečko Zahrádka stávalo na břehu řeky Želivky a svého času čítalo přes 1300 obyvatel. Dnes ho na první pohled připomíná pouze opuštěný kostel v těsné blízkosti přehrady Švihov, která dodává pitnou vodu Praze a některým dalším městům. Přístup k místu kde městečko stávalo je až na výjimky zakázán. Zahrádka byla v sedmdesátých letech minulého století zlikvidována a obyvatelstvo přesídleno.

Cílem této práce je přiblížit historii obce v 19. a 20. století, na základě analýzy historických pramenů a regionální historické literatury. Dále se pokusím postihnout problematiku likvidace a vysídlení obce, a to jak prostřednictvím dobových oficiálních dokumentů, tak z výpovědí samotných obyvatel. Téma je mi geograficky blízké, neboť mám v této oblasti část rodiny.

Celou práci rozdělím do tří částí, první z nich se bude věnovat historii obce, ve druhé přiblížím důvody a průběh likvidace a ve třetí části se pokusím popsat vnímání života zahrádeckých v kontextu likvidace obce, v jejím průběhu a po přesídlení. Ke zpracování poslední části provedu kvalitativní výzkum s použitím metody orální historie.

V historické části práce se zaměřím zejména na události, které měli největší vliv na život zahrádeckých obyvatel. Nejprve shrnu vznik a vývoj obce od jejího založení, poté události a změny v 19. a 20. století. Pozornost budu věnovat způsobu obživy obyvatel, škole, kostelu a společenskému dění v zaniklé Zahrádce. Důvody stavby přehrady a postupnou likvidací městečka se budu podrobněji zabývat ve druhé části práce. Samotný výzkum pak přiblížím ve třetí části. Popíšu použitou metodu, způsob provedení výzkumu a jeho výsledky, které následně zhodnotím.

2 OBEC ZAHRÁDKA

„Starobylý městys Zahrádka prostírá se po pravém břehu řeky Želivky, dvě hodiny jižně od okresního města Ledče a dvě hodiny jihovýchodně od Dolních Kralovic, ku kterémuž dominiu až do roku 1848 náležel.“ (MNV Zahrádka, PK: 1).

Obec Zahrádka ležela na Českomoravské vrchovině, ve výšce 382 m n. m. Byla součástí okresu Ledč nad Sázavou, od které byla vzdálena 9 km. Dalšími blízkými městy byla Světlá nad Sázavou a Humpolec.¹

2.1 Stručná historie sídla

Osada Zahrádka je jednou z nejstarších v okolí Ledče nad Sázavou. První osídlení této lokality proběhlo pravděpodobně v období vnitřní kolonizace na konci 12. století (Doubek 1973: 5). První doložená písemná zmínka o Zahrádce pochází z roku 1219 v darovací listině českého krále Přemysla Otakara I. Král Přemysl daroval ves Zahrádku Vyšehradské kapitule jako součást tzv. Svatavina újezdu. Byl to dar této kapitule za neprávem odňatý drahý ornát. Probošt Arnold (příbuzný krále Přemysla) z Vyšehradské kapituly nechal ve vsi mezi lety 1219 a 1237 vystavět původně románský kostel sv. Víta (MNV Zahrádka, PK: 2; Pleva 2003:131). V roce 1327 byla Zahrádka povýšena na městečko. Tehdy vzrostl význam jednak osady, ale také přechodu přes řeku Želivku. Na protějším kopci na západním břehu řeky byl postaven církevní vrchností hrad Klosterberg (lidově nazývaný Kotrbejk, v Pamětní knize se setkáme i s názvem Kokrverk). Hrad byl však během husitských válek vypálen a už nikdy nebyl opraven (Doubek 1973: 8).

V roce 1436 se stal majitelem Zahrádky Mikuláš Trčka z Lípy, který sídlil na Lipnici. Za vlastnictví Trčků z Lípy získala Zahrádka mimo jiných výsad právo výročních trhů r. 1562 od Ferdinanda I., které bylo později potvrzeno Marií Terezií, Josefem II. a Františkem I. Místní trhy nabyly

¹ Viz mapy v příloze (obr. 1, 2, 3).

největšího významu v 19. a 20. století. Obchodovalo se zde především s dobyt看em. Podle zdejších trhů městečko neslo do roku 1920 název Trhová Zahrádka. Trčkové z Lípy byli majiteli obce až do třicetileté války, kdy jim bylo celé panství zkonfiskováno pro účast Adama Erdmana Trčky z Lípy na Valdštejnově spiknutí (Doubek 1973: 8–9).

Následuje období častého střídání majitelů. Krátce Zahrádku vlastnil Volf Adam, hrabě z Poppenheimu, od něhož ji odkoupil Burian Ladislav z Valdštejna. V roce 1669 panství koupil Matouš Ferdinand z Bilenberka, opat Břevnovského kláštera. Po jeho smrti Zahrádka zůstala majetkem Břevnovského kláštera do roku 1707 kdy ji opat Otomar Zinik prodal Janu Leopoldovi z Traustonu a Falkenštejna, tehdejšímu majiteli Dolních Kralovic. Poté Zahrádka vystřídala ještě několik majitelů než se v roce 1848 definitivně zbavila veškerých poddanských povinností (Doubek 1973: 9–11).

2.2 Zahrádka v 19. století

Roku 1850 byly ustaveny politické okresy a městečko Zahrádka připadlo pod okres Leděč nad Sázavou. Ve druhé polovině 19. století se sice uvolnilo podnikání ale místní občané se jen pomalu přizpůsobovali. Pro nedostatek práce se hodně obyvatel vystěhovalo do Prahy, Vídně a Ameriky (Pleva 2007: 301). Velkou ránou pro místní obyvatele byl požár v roce 1850, kdy shořelo téměř celé městečko (98 domů, stát zůstala pouze škola, dům č. 48 a domy v ulici k Ledči). Oheň vypukl ve stodole náležící papírně a za své vzala i většina písemností obce. Téhož roku v létě prošla Zahrádkou cholera, která usmrtila 87 osob (MNV Zahrádka, PK: 116; Pleva 2003: 129).

V první polovině 19. století se v okolí začala budovat železnice a první průmysl, tím význam městečka poklesl. (Pleva 2007: 301). Izolace Zahrádky byla prolomena v průběhu druhé poloviny 19. století, kdy byly budovány komunikace do okolních měst a obcí. V roce 1861 byla

dokončena stavba silnice k Ledči, v roce 1865 byl dokončen a předán do užívání most přes řeku Želivku a roku 1879 započala stavba silnice do Humpolce (NŠ Zahrádka, ŠK: 310, 315, 343). Dále byla budována silnice od Želiva k zahrádecké faře (1856) a do Dolních Kralovic (1862) (MNV Zahrádka, PK: 122–123). V roce 1865, kdy Rakousko válčilo s Itálií a Pruskem, městečkem procházelo a projíždělo mnoho Němců a Prusové zde byli 14 dní ubytováni. Po válce přišla cholera, které podlehl 120 osob (MNV Zahrádka, PK: 127). Dalším komunikačním prostředkem se zbytkem světa bylo pro městečko Zahrádku zřízení pošty v roce 1868 (Obú Zahrádka, PK).

Změnu v tomto období prodělalo náměstí, roku 1857 byl zrušen hřbitov u kostela na náměstí a založen nový na kraji městečka „na návoze“ (MNV Zahrádka, PK: 122). V roce 1886 pak byla vystavěna kašna pod sochou panny Marie na náměstí (NŠ Zahrádka, ŠK: 348). Kašna, kostel a socha panny Marie spolu se hřbitovem jsou jedinými stavbami, které zůstaly na svém místě po likvidaci obce v 70. letech 20. století.² Na samotném konci 19. století se volené představenstvo usneslo zbudovat chudobinec a zavést funkci ponocného (MNV Zahrádka, PK: 6–7).

Demografický vývoj obce měl od poloviny 19. století klesající tendenci, oproti tomu počet domů se mírně zvyšoval. Největší nárůst počtu domů obec zaznamenala kolem poloviny 20. století v souvislosti s výstavbou rekreačních objektů v blízkém okolí (Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850–1970: 546).³

2.3 Zahrádka ve 20. století

Z událostí před První světovou válkou stojí za zmínku zaměření obce zeměměřičem na základě usnesení představenstva z roku 1900, zřízení

² Viz foto náměstí z věže kostela po roce 2000 (Obr. 30).

³ Viz tabulka a graf, počet obyvatel a domů 1850-1970 (tabulka 1, graf 1).

čtyř pouličních svítlen v roce 1904 a stavba silnice k Ježovu v roce 1907. V roce 1910 bylo místo u řeky „Na obecní louce“ vyhlášeno koupalištěm a téhož roku museli být utraceni všichni psi v obci, neboť byli nakaženi vzteklinou (MNV Zahrádka, PK: 9–15).

2.3.1 Meziválečné období

Zpráva o zániku monarchie a vzniku republiky přišla do Zahrádky ráno 29. října 1918. „... *ihned odstraněny nadšeně orlice. Jen místní poštovní nedovedl se orientovat a nechtěl s budovy poštovní shodit orla, dokud nepřijde rozkaz od úřadů.*“ Po válce se většina vojáků vrátila domů, avšak nezaměstnanost byla vysoká a ceny šly nahoru. Dle dobových zápisů v kronice z roku 1927 byli obyvatelé nespokojeni a spílali republice (MNV Zahrádka, PK: 17–22).

V roce 1920 se městečko vrátilo ke svému původnímu názvu Zahrádka (do té doby se jmenovalo Trhová Zahrádka) (Pleva 2007: 301). Roku 1922 bylo zavedeno elektrické osvětlení obce, proud byl dodáván z mlýna paní Vachlářové (MNV Zahrádka, PK: 25). V roce 1930 byla Zahrádka propojena pravidelným autobusovým spojením s Humpolcem a Ledčí nad Sázavou. S rozvojem automobilismu souvisí zbudování benzinové pumpy na náměstí. O rok později se začalo se stavbou vodovodu a na náměstí byl otevřen stánek s tabákovými výrobky (MNV Zahrádka, PK: 70–73). 2. července 1932 proběhla velká sláva u příležitosti odhalení pomníku popraveného italského legionáře Fr. Buška a místních padlých ve světové válce (MNV Zahrádka, PK: 89). Památník byl přesunut na hřbitov v roce 1975, kde stojí dodnes (ONV Havl. Brod, ZS: 1975).

2.3.2 Zahrádka během 2. světové války

Tři místní občané byli v roce 1941 zatčeni a později popraveni kvůli černé porážce a prodeji prasat do Prahy. Roku 1942 Němci odebrali zvony z

kostelní věže i z kaple u Křížné studánky. Téhož roku bylo 17 místních židů deportováno do koncentračních táborů, z nichž se po válce vrátili pouze 4. *„Dne 3. dubna (1942) musel každý přinést do sálu ke Lhotkům radio, kde bylo vyjmuto krátkovlnné zařízení. Poslouchali jsme však zprávy Pavla Svatého z Londýna vesele dále, neboť dodávaly nám důvěru v lepší konec.“* (MNV Zahrádka, PK: 164–171).

V roce 1944 byl v obci kvůli válce nedostatek potravin a následkem rychle tisknutých peněz bylo draho. *„Mezi lidem bylo nadbytek peněz, Němci peníze stále tiskli, co potřebovali, slušně platili a občan mohl si koupiti jen tolik, kolik měl předepsáno na lístku.“*(MNV Zahrádka, PK: 174). Kronikář, coby vedoucí okresní hasičské jednotky, radil sboru, ať udělá sbírku na novou stříkačku, to se ale nestalo a sbírku provedla knihovnická rada. Za výtěžek pořídila novou skříň a několik knih (MNV Zahrádka, PK: 172–174).

V únoru 1945 přišli do Zahrádky první němečtí uprchlíci, Hitlerjugend obsadili školu a ženy s dětmi bydlely po rodinách. Okupanti zde setrvali až do 10. května, 9. přijeli Rusové. 8. května místní utvořili vojenskou bezpečnostní hlídku, která bděla ve dne, v noci ve městě a okolí. 15. května proběhla v blízkosti obce, na Horních pasekách přestřelka mezi četníky a ozbrojenými občany a Němci. Při konfliktu byl omylem zastřelen štábní strážmistr z Dolního města (MNV Zahrádka, PK: 183–187).

„Letošní 28. říjen (1945) byl oslaven mohutnou oslavou, které se účastnily veškeré korporace nejen místní i z okolních obcí. Za doprovodu hudby kapelníka Ant. Myslíka prošel průvod obcí a u pomníku padlých vzpomenu bylo utrpení českého národa v minulých šesti letech, padlých partyzánů. Zapěním státní hymny slavnost skončena. Po dobu slavnosti hořely na okolních kopcích ohně.“ (MNV Zahrádka, PK: 188).

2.3.3 Protifašistický odboj

„Žádného v Zahrádce z nás ani nenapadlo, že u nás se vyvinuje podkopná ilegální činnost proti Němcům.“(MNV Zahrádka, PK: 177). V obci a blízkém okolí se na začátku čtyřicátých let formovalo partyzánské uskupení, jehož činnost vyvrcholila dramatickou událostí 27. ledna 1945. Nejaktivnější v tomto ohledu byla obec Horní Paseka, jejíž obyvatelé se z většiny zapojili do odboje. Místní odbojoví pracovníci hloubili v okolí bunkry aby skryli britské či ruské vojáky, nebo umožnili úkryt lidem, kteří zběhli z nucených prací v „Říši“. V okolí se jich skrývalo několik, nejčastěji u příbuzných, či známých (Drašner 2003). Událostem, jež proběhly 27. ledna v Kobylím dole a jejich následkům, se budu věnovat podrobněji. Vzhledem k tomu, že na ně Zahrádečtí rodáci dodnes vzpomínají, usuzuji důležitost tohoto období pro život v obci.

Na 27. ledna 1945 lesní adjunkt Karel Pulec zorganizoval setkání partyzánů v Kobylím dole, kde se mělo domluvit na spolupráci několik jednotlivců a skupin, zároveň šlo o prověřovací schůzku nových členů (Pleva 1997: 128). Mezi místní partyzány se však infiltroval konfident Bohuslav Bušta, spíše známý pod krycím jménem „Franta“. Ten o schůzce informoval tábořské Gestapo, které informovalo místní jednotku v Ledči nad Sázavou. Ještě před domluveným časem setkání, němečtí a protektorátní četníci obklíčili Kobylí důl. Celá událost se podle svědků udála asi takto: Když přišlo prvních pět partyzánů na místo, začali na ně gestapáci křičet ať stojí a dají ruce vzhůru, dva z nich se rozeběhli do straně, jeden směrem k potoku. Ozvala se střelba. Ti dva ve stráni, Josef Pipek a Bohumil Kluch, padli skoro současně. Třetí z nich, který běžel k potoku utřžil střelnou ránu do boku ale běžel dál. Poté co zjistil, že nemá šanci utéci, rozhodl se Karel Pulec skoncovat svůj život a prostřelil si hlavu. Ti dva co neutekli, byli zatčeni a odvezeni, jedním z nich byl i konfident Franta, se kterým se na oko zacházelo jako s partyzánem, aby nebyla odhalena jeho pravá totožnost. Druhým byl Vilibald Strádal. Někteří další lidé, kteří se na setkání v Kobylím dole chystali ale zdrželi

se, slyšeli střelbu po cestě, a nebo byli varováni někým, kdo už byl o událostech na místě informován a pochopitelně na místo nedorazili (Drašner 2003).

V září 1945 byla zasazena pamětní deska partyzánům v Kobylím Dole, v údolí se sešlo mnoho lidí, aby uctilo památku zdejších obětí. Čestná četa bývalým partyzánům vystřelila salvu ostrými náboji, stála však nedaleko hlavního elektrického vedení čelem ke shromážděným lidem. Velitel nedbal upozornění a dal rozkaz ke druhé a třetí salvě. Při třetí byl přestřelen drát a spadl mezi hloučky účastníků. Nehoda způsobila několik popálení a na místě usmrtila sedm osob (MNV Zahrádka, PK: 184).

2.3.4 Zahrádka v letech 1948 – 1976

Události těsně po válce jsou popsány v kronice až v roce 1958, kdy se jí ujal nový kronikář. Kromě zpráv o znárodnování podniků a vzniku JZD uvádí přeložení místního faráře Josefa Toufara do Číhoště, a také návštěvu inženýrů z Prahy v roce 1953 ohledně výzkumu přehradního profilu plánované přehrady. *„S jarem přišli do obce i pracovníci z Prahy, kteří měli za úkol dokončiti průzkum možností stavby vodomostní přehrady na řece Želivce. Přehrada má býti vybudována u Švihova, blízko soutoku Želivky se Sázavou. Její vody mají zatopiti údolí Želivky až na kótu 370 m. Prakticky mají být zatopeny celé Královice a část naší obce. U nás by voda dostoupila asi do vidlice silnic u čp. 110.“⁴* To by ještě nevyvolalo tolik rozruchu jako plánované 200 metrové pásmo, které má být vysídleno (MNV Zahrádka, PK: 212–228).

V polovině padesátých let Zahrádka prožila výrazný nárůst turistiky, a stala se vyhlášeným rekreačním letoviskem. V okolí vzniklo několik táborů a mnoho rekreačních objektů (MNV Zahrádka, PK: 250–255). Od roku 1960 přišlo v platnost nové politickosprávní členění republiky, obec

⁴ Plánek městečka viz obrazová příloha (Obr. 2).

spadala do okresu Ledeč nad Sázavou v kraji Jihlava. Pro Zahrádku to znamenalo ztrátu několika vesnic, které měly hospodářský význam. Nicméně i nadále zůstala obcí „střediskovou“ (MNV Zahrádka, PK: 257).

V sedmdesátých letech byla obec postupně likvidována a obyvatelé se stěhovali. Svě nové domovy našli většinou v blízkých městech, a to hlavně v Ledči nad Sázavou, Humpolci a Světlé nad Sázavou. V roce 1975 byl uzavřen most přes Želivku a o rok později byla autobusová zastávka přesunuta z náměstí nad obec, k hlavní silnici spojující Ledeč a Humpolec (ONV Havl. Brod, ZS: 1975 a 1976).⁵ Dne 10. září 1976 proběhla poslední slavnostní schůze místního národního výboru, tím skončila 757 let trvající historie městečka Zahrádka (MNV Zahrádka, PK: 395).

2.4 Spolky a kulturní život v obci

V roce 1899 byly v Zahrádce evidovány tři spolky, Sbor dobrovolných hasičů (39 členů), Řemeslnicko-rolnická beseda (109 členů) a Pěvecko-čtenářská jednota (65 členů) (MNV Zahrádka, PK: 6–7).

V roce 1912 proběhla v Zahrádce oslava 25. výročí založení Řemeslnicko-rolnické besedy a roku 1922 oslavili místní dobrovolní hasiči 40 let od svého založení (MNV Zahrádka, PK: 152 a 154). V roce 1919 byly evidovány tyto spolky: Sokol, Řemeslnicko-rolnická beseda, Národní jednota pošumavská a Sbor dobrovolných hasičů (MNV Zahrádka, PK: 24).

Z dvacátých let existuje mnoho písemných záznamů v pamětní knize o kulturním dění v obci. Nejvíce kulturních a vzdělávacích akcí organizovala jednota sokolská, dále pak probíhaly hasičské plesy apod. V Zahrádce se také v tomto období distribuovaly dva vlastenecké časopisy, Nový lid a Havlíček. Máme též doklady o kočujících divadelních společnostech, které zde v tomto období působily (MNV Zahrádka, PK:

⁵ Viz obrazová příloha, likvidace obce (obr. 23–29).

25). V třicátých letech byl kulturní život pestrý než byl v roce 38 násilně utlumen. „*Kulturní činnost trpěla následkem státních změn a všech politických událostí.*“ (MNV Zahrádka, PK: 95–105).

O kulturním životě v obci za války a v padesátých letech nemáme žádné záznamy. Ze zápisů z přelomu 50. a 60. let se dozvídáme o pestrém kulturním vyžití. Nejvíce se zde konaly zábavy a plesy, odborné a lékařské přednášky a divadelní představení. Místní kino pravidelně promítalo třikrát týdně, nicméně jeho návštěvnost s rozšířením televize do většiny domácností klesala (MNV Zahrádka, PK: 258 a 290). Většinu kulturních akcí v obci v šedesátých letech organizoval Kovofiniš, myslivci a požárníci (MNV Zahrádka, PK: 318). V letech 70. se pak postupně rozpouštěly všechny spolky v obci. Místní kino ukončilo svou činnost roku 1974 (ONV Havl. Brod, ZS: 1974).

2.4.1 Sbor dobrovolných hasičů

Místní hasičský sbor, který měl po dobu svého trvání velký kulturní i bezpečnostní význam, byl založen roku 1882, v době svého vzniku měl 27 členů (MNV Zahrádka, PK: 130). V letech 1893 a 1907 se v Zahrádce konaly sjezdy hasičských žup, první byl sjezd župy Dolno-Kralovické (7 sborů, 269 hasičů), druhý pak čerstvě vzniklé župy Leděčské (1906), kterého se účastnilo 19 sborů a Zahrádečtí hasiči zde oslavili 25. výročí své existence. V roce 1938 byly župy nahrazeny okresními hasičskými jednotkami. Činnost místního sboru dobrovolných hasičů byla ukončena poslední schůzí v létě 1975 (MNV Zahrádka, PK: 136 a 161; Pleva 2003: 134–135).

2.4.2 TJ Sokol

Roku 1919 byla založena jednota Sokol, která přebrala funkci nejčinnějšího spolku v obci (MNV Zahrádka, PK: 22). Sokolové se nejprve scházeli u jednoho ze zakladatelů Zahrádeckého Sokola p.

Wasserbauera a později v hostinci u Myslíků (Pleva 2003: 136). Během 2. světové války byla činnost Sokola zastavena, majetek zabaven a vedoucí osoby zatýkány (MNV Zahrádka, PK: 165). Ke stavbě sokolovny se přikročilo až po válce. Stavby sokolovny, která měla velký sál a divadelní jeviště, se účastnili téměř všichni obyvatelé.⁶ Po válce vznikla v továrně Kovofiniš tělocvičná jednota Spartak. Kvůli rozdělení cvičenců se obě jednoty roku 1953 sloučily a bylo vybudováno fotbalové hřiště, zimní stadion a zakoupen autobus. Roku 1956 Spartak zakoupil první televizor v obci, pro účely kulturních večerů (MNV Zahrádka, PK: 241). Likvidace poznamenala sport v obci již ve své první fázi, roku 1970 byl zrušen zimní stadion⁷ a v roce 1975 pak byla rozpuštěna TJ Spartak (Pleva 2003: 136).

2.5 Škola

První písemná zmínka o škole v Zahrádce pochází z roku 1686 (ve starých zápisech se píše o Karlu, synu kantora ze Zahrádky). V roce 1709 byla postavena nová dřevěná školní budova patronem Vilhelmem, říšským knížetem z Trautsonu. Patron školy financoval její provoz a ustanovoval učitele. Do Zahrádecké školy docházely děti ze Starých Hamrů, Dolních a Horních Pasek, Kobylího dolu, Peckého mlýnu, Sněti a Dolních Rápotic. Horní Paseky byly v roce 1895 přeškoleny do Rejčkova. Začátkem 20. století dostaly Snět a Ježov povolení k vybudování vlastní školy (MNV Zahrádka, PK: 191–195).

Školní budova o jedné třídě lehla popelem spolu s věží kostela a osmi domy v roce 1783 (MNV Zahrádka, PK: 111), o čtyři roky později byla opět postavena. Kolem roku 1830 byla vystavěna nová školní budova z kamene, krytá taškami, o jednom poschodí, v patře se nacházely dvě třídy a dole byt učitele a světnička pomocníka. V roce 1876 byla škola rozšířena o třetí třídu a v roce 1886 o čtvrtou. Pro malou kapacitu školy se

⁶ Viz foto sokolovny (obr. 7).

⁷ Viz foto zimního stadionu (obr. 8)..

čtvrtá třída učila na radnici a později vzniklá pátá v domě čp. 57 (MNV Zahrádka, PK: 196). V roce 1898 byl na základě rozhodnutí školské rady založen spolek proti týrání zvířat (NŠ Zahrádka, ŠK: 106).

Přestavby a rozšíření se školní budova dočkala roku 1908. Počet tříd se pohyboval až do poloviny 20. století mezi čtyřmi a pěti podle počtu dětí a v roce 1925 vznikla v Zahrádce Živnostenská škola pokračovací (MNV Zahrádka, PK: 14, 16 a 50–60).

Vzdělávací spolek Trhová Zahrádka v Chicagu složený z krajanů zaslal v roce 1919 2000 Kč pro školu a 2000 Kč pro chudé (MNV Zahrádka, PK: 22). Roku 1939 vznikla při škole stravovna, téhož roku musela být výuka zastavena z důvodu šíření dětské obrny. Po několikaletém úsilí místních představitelů se konečně v roce 1945 podařilo zřídit školu měšťanskou (MNV Zahrádka, PK: 109 a 196). V roce 1952 byla situace s kapacitou školy neúnosná a to i přes přebudování bytu učitele na třídy. Ke škole byla přistavěna „přezouvárna“ a nový dřevník (MNV Zahrádka, PK: 222). Počet dětí v místní škole dosáhl v roce 1963 260 žáků. Škola byla devítitřídní (MNV Zahrádka, PK: 305).

V souvislosti se stavbou přehrady a postupnou likvidací obce byla ve školním roce 1972/1973 zrušena výuka 6. – 9. tříd. Školní jídelna byla zrušena již dříve a výuka na prvním stupni skončila ve školním roce 1973/1974. Většina vybavení školy byla předána škole v Ledči nad Sázavou (ONV Havl. Brod, ZS: 1973, 1974).

2.6 Kostel sv. Víta

Kostel sv. Víta byl stavebně i historicky nejstarší a nejvýznamnější budovou v obci, dnes je také jediným dokladem její existence. Architektura a podoba kostela prodělala složitý vývoj od pozdní fáze doby románské až do začátku 20. století (Hejna – Benešovská – Plátková 1981: 399).

Archeologický výzkum kostela sv. Víta v Zahrádce byl prováděn v letech 1976–1977 v souvislosti se stavbou vodního díla Želivka II. Tomuto výzkumu a jeho výsledkům se budu věnovat podrobně, neboť zájem o záchranu kostela byl důvodem vzniku o. s. Přátelé Zahrádky po roce 2000.⁸

V průběhu stavebního průzkumu byly na stěnách čtyřbokého východního závěru a zčásti na stěnách lodi zjištěny zbytky bohaté freskové výzdoby z období vrcholného středověku (Hejna 1981: 642). *„Naléhavost a důležitost výzkumu byla dána nejen dochovaným románským zdivem původní stavby a objevem freskové výzdoby ale především významem Zahrádky a jejího újezdu. V širších souvislostech pak jejím postavením v sídlištním vývoji v českém přemyslovském státě v krajině na horním toku Želivky“* (Hejna – Benešovská – Plátková 1981: 399–400).

Na místě dnešního kostela stála nejprve menší sakrální stavba pravděpodobně přemyslovského založení. Vznikla před rokem 1200 a byla nejspíše dřevěná na kamenných základech. Důkazem její existence jsou zbytky základového zdiva, maltová křa, která dokládá původní podlahu a narušené kostrové hroby pod základy pozdější románské stavby (Hejna – Benešovská – Plátková 1981: 401–406). Vyšehradská kapitula pak kostel ve druhé čtvrtině 13. století postavila znovu, a to v románském stylu. Stavba byla většího půdorysu na stejném místě. Po archeologických výzkumech v letech 1976–1977 bylo možné zhruba rekonstruovat podobu kostela, k níž náležel jižní portál, který je dodnes součástí kostela. *„... šlo o jednolodní podélný kostel s pravouhlým chórem na východě, bez západní věže a s tribunou v západní části lodi. (...) Loď osvětlovala dvě románská půlkruhová okénka s širokými špaletami z jižní a dvě ze severní strany.“* (Hejna – Benešovská – Plátková 1981: 404). Kostel byl stavěn v nenáročném rustikálním stylu, a to jak ve druhé čtvrtině 13. století tak na konci 13. století, kdy byla přistavěna dosud

⁸ Viz kapitola 4.4 Srazy rodáků a o. s. Přátelé Zahrádky.

chybějící věž po severní straně chóru (Hejna – Benešovská – Plátková 1981: 409).

První barokní přestavba kostela proběhla za vlády Valdštejnů ve druhé polovině 17. století. Za panství Jana Leopolda z Trautssonu a Falkenštejna byl kostel barokně přestavěn ještě dvakrát a to v letech 1738 a 1787. Tato poslední přestavba znamenala konečné dobudování lodi kostela do dnešní podoby a tím likvidaci západního závěru románské stavby (Hejna – Benešovská – Plátková 1981: 399–400).⁹

V roce 1975–1976 restaurátor Jiří Toroň odkryl nástěnné malby v interiéru kostela. Malby se nacházejí na východní a jižní straně pravoúhlého presbytáře, na severní stěně a na triumfálním oblouku. V presbytáři se zachovaly tři pásy výzdoby. Z horního pásu jsou patrné pouze zbytky drapérií nohou, původně stojících postav. Ze středního se lépe zachovala pravá část východní stěny, kde se nachází pět postav světců, pravděpodobně apoštolů. Spodní pás je od středního oddělen bílou lištou, s nápisy, které jsou dnes nečitelné. *„V pásu je zobrazena vždy dvojice postav, po levé straně stojí žena, po pravé muž. Jejich pravidelné střídání a oděv spíše světský nabízí po ikonografické stránce výklad, že se snad jedná o Přemyslovský genealogický cyklus.“* Tyto malby vznikly ve čtyřicátých letech 14. století. Dále se zde nacházejí dvě mladší malby z let osmdesátých a devadesátých, a to vyobrazení sv. Markéty, stojící na draku a klečící donátor na triumfálním oblouku (Hejna – Benešovská – Plátková 1981: 411–414).¹⁰

Kostel sv. Víta má dnes podobu jednoduché jednolodní barokní stavby, s pravoúhlým chórem a hranolovou věží na severní straně. Románský původ dnes na první pohled připomíná pouze jižní kamenný portál. Západní průčelí je zakončeno volutovým štítem. V presbytáři je křížová klenba a loď má plochý strop s kruchtou podklenutou valenou

⁹ Viz foto ze 70. let, věž kostela sv. Víta (obr. 9).

¹⁰ Viz interiér kostela po roce 2000 (obr. 31).

klenbou s lunetami. Sakristie je sklenutá křížovou žebrovou klenbou. Pod podlahou kostela bylo nalezeno deset hrobů. Kolem kostela se nacházel již od jeho vzniku hřbitov, který byl zrušen roku 1857. V osmdesátých letech byla obnovena fasáda a střecha, v kostele měl vzniknout památník zatopené oblasti. Z plánu bohužel pro nezáměr úřadů sešlo. Kostel stojí na břehu přehrady v prvním ochranném pásmu a není až na výjimky zpřístupněn veřejnosti (Pleva 2007: 302–303).¹¹

2.7 Zemědělství, řemesla a průmysl

Výroba v Zahrádce byla druhově pestrá a se starou tradicí (Doubek 1973: 14). Dodnes se dochovaly tři historické knihy místního cechu krejčovského a postřihačského. Zápis o založení cechu krejčovského a postřihačského (4. června 1709), cechovní artikule (schválené císařem Karlem VI. r. 1739) a seznam mistrů, tovaryšů a učedníků a různé protokoly z let 1814 až 1841. Dalším dochovaným dokumentem je kupní smlouva papírny z roku 1776, kdy Jan Machotka koupil papírnu od vrchnosti (MNV Zahrádka, PK: 40).

V roce 1757 bylo v obci napočítáno celkem padesát hospodářů s různě velkou výměrou půdy, dva kováři, osm tkalců, dva koláři, sedm řezníků, krejčí, bednář, tři ševci, dva pekaři a kožešník. Dále pak učitel, zámečnický, sedlář, mistr kamenický, panský hamerský písař, papírník, panský uhlíř, panský uhlář, tři nádeníci a dva panští mlynáři (Chalupa – Lišková – Nuhlíček – Rajtoral 1964: 214). Dostupná literatura se o způsobu obživy obyvatel v devatenáctém století nezmiňuje.

„Obyvatelstvo se zaměstnává polním hospodářstvím (od 7 do 15–20 měr pozemků jest majetkem jednotlivých hospodářů.) nejvíce – a současně i řemesly. Pole při pečlivém zpracování mnoho rodí. Dostí jest seta pšenice, více žito, oves. Větších rolníků jest jen několik. Mnozí domkáři vydělávají jako dělníci na stavbách apod. Na podzim odcházejí

¹¹ Viz fotky ze 70. let (obr. 9–13) a podoba kostela po roce 2000 (obr. 31, 32).

na dobu as šesti neděl do cukrovarů na práci. Do Prahy za prací jezdí týdně několik stavebních dělníků a řemeslníků.“ Takto popisuje obživu obyvatel v Zahrádce kronikář v roce 1927 (MNV Zahrádka, PK: 25). Mezi lety 1918 a 1927 jsou evidovány v obci tyto živnosti: 5 obuvníků, 4 hostinští, zelináři, řezníci a krejčí, 3 povozníci, obchodníci střížným zbožím, pekaři, kováři a truhláři, po dvou kožišnicích, strojnících, kolářích, mlynářích, kamenících a obchodnících smíšeným zbožím a jeden trhovce, holič, obchodník obilím, bednář, sedlář, sítař, kloboučník a kominík. V roce 1928 stály v Zahrádce 2 mlýny, „horní mlýn“, bývalá papírna a „dolní mlýn“, který dodával elektřinu do městečka. Dále zde fungovala pila, cementárna p. Vorlíčka, stavitele z Ledče, a strojírna p. Fialky, která zaměstnávala 20 osob a vyráběla hlavně zemědělské stroje (mlátící stroje a řezačky) a benzínové motory (MNV Zahrádka, PK: 26).

To svědčí o vysoké občanské vybavenosti obce, avšak kronikář v roce 1932 dodává že *„živnostníci spoléhají na výtěžek svého pole, jinak by je živnost těžko uživila.*“ K živobytí pro jednu rodinu, při dobrém hospodaření, stačilo podle kronikáře 15 měr pole (MNV Zahrádka, PK: 81). V roce 1932 bylo z průmyslu v obci nejvíce zastoupeno kamenictví a mlynářství, přičemž oba místní mlýny měly nové, moderní stroje. I obuvnictví bylo zachováno a to i přes otevření pobočky firmy Baťa. Novinkou posledních let byla také tři dámská krejčovství, ve strojnictví zde pracovaly dva podniky a přibýlo řezníků a holičů (MNV Zahrádka, PK: 81–87).

V roce 1949 byl znárodněn veškerý obchod a jednotlivé živnosti byly sloučeny do družstev a jednot. V témže roce také proběhly první pokusy o kolektivizaci zemědělství ve formě JZD, ale zemědělci se dle kronikáře „pokroku“ bránili. *„JZD vznikají nesměle z malých zemědělců, kteří ještě donedávna hrbí hřbet před většími sedláky...“* (MNV Zahrádka, PK: 212). Toto družstvo se však v roce 1953 rozpadlo až bylo v roce 1958 znovu obnoveno. Tehdy se do něj přihlásila skoro celá Zahrádka, kromě třinácti „tvrdohlavců“. Místní JZD však fungovalo špatně a neplnilo normy,

pro špatné hospodaření bylo v roce 1964 přeměněno na státní statek (MNV Zahrádka, PK: 243–255, 310). V roce 1969 byla živočišná výroba v obci zlikvidována z důvodu budování přehrady, rostlinná výroba musela začátkem 70. let ustoupit zalesněným a zatravněným plochám I. pásma hygienické ochrany vodního díla Želivka (ONV Havl. Brod, ZS: 1969).

2.7.1 „Horní“ a „dolní“ mlýn

První písemné doklady o existenci zahrádecké papírny pocházejí z roku 1709, kdy byl Jan Mitays, papírník ze Zahrádky, přítomen křtu v Ledči. Tento zkušený papírník byl pravděpodobně pověřen vrchností zbudováním papírny v Zahrádce. Papírna byla majetkem vrchnosti než byla v roce 1776 prodána Janu Machotkovi. Podnik vystřídal několik majitelů, nakonec byl někdy po velkém požáru roku 1850 přestavěn na mlýn, který nesl jméno Papírna až do své likvidace (Zuman 1936: 60–68). Někdy mezi lety 1912 a 1938 byla k mlýnu přistavena pila a ve dvacátých letech stála na pozemku mlýna cementárna ledečského stavitele Františka Vorlíčka. Místní stárek Václav Tomek mlel za války více než bylo povoleno, nikdo odsud neodešel bez mouky. To se ovšem nepodařilo utajit, a tak byl Tomek předvolán k výslechu na Gestapo do Tábora. Předvídal, že bude vyslýchán a mučen, nechtěl zradit sousedy a proto se na cestě k vlaku v lese oběsil. V roce 1950 byl mlýn združstevněn, o tři roky později znárodněn a přeměněn na šrotovnu a mísírnu krmiv pro JZD v okolí. Celý objekt byl zbourán na jaře 1971 (Pleva 2003: 130).

Vznik druhého zahrádeckého mlýnu, tzv. Vachlářova nebo také „dolního“, dnes nelze jednoznačně doložit. První písemná zpráva o mlýnu je z roku 1856, kdy patřil i s pilou Rudolfovi Vachlářovi. V roce 1883 vyhořel, všechna zvířata zemřela zadušením ale mlýnské stroje byly zásluhou čerstvě vzniklého hasičského sboru a nové stříkačky zachráněny. Mlýn získal svou definitivní podobu v roce 1928, měl mlecí zařízení poháněné elektřinou, kterou vyráběla Francisova vodní turbína postavená roku 1912. Mlýn dodával elektrický proud pro osvětlení celého

městečka. Za 2. světové války se stále mlelo a ceny byly v obou mlýnech v Zahrádce stejné. Po válce byl mlýn znárodněn a stroje byly demontovány a odvezeny. Do obytných částí se nastěhovali nájemníci a hospodářské budovy a pole převzalo nejprve místní JZD, potom státní traktorová stanice. Mlýn byl zbourán v roce 1971, dnes je místo kde stával pod hladinou přehrady (Pleva 2003: 143).

2.7.2 Strojírna p. Fialky

Strojírenská dílna Václava Fialky vznikla někdy před rokem 1928, kdy se o ní prvně zmiňuje obecní kronika. Vyráběly se zde hlavně mlátičky, řezačky a benzinové motory (MNV Zahrádka, PK: 48–55). Z malé řemeslné dílny vznikla za války a těsně po ní malá továrnička, jejímiž majiteli byli František a Václav Fialkové. Byl to malý závod, specializovaný na výrobu čtyř typů mlátiček, jenž zaměstnával 60–70 lidí. V roce 1948 byl podnik znárodněn a spravován n. p. Agrostrojem, který omezil provoz. Téhož roku závod přebraly Vlnářské závody a frézárny Strakonice, za účelem realizace oprav a údržby textilních strojů z textilního závodu v Humpolci. Tento plán se však setkal s odporem zaměstnanců, kteří žádali přidělení stálé výroby. V následujícím roce byl závod přičleněn k Chotěbořským kovodělným závodům a program výroby změnil své zaměření z mlátiček na mechaniky do pořadačů, zařízení pro elektrosvářeče a výrobu petrolejových lamp. V té době bylo v závodě zavedeno ústřední topení, elektřina, voda a kanalizace. Počet zaměstnanců tehdy stoupl na 220. V roce 1951 byl podnik převeden jako závod 02 k n. p. Kovofiniš, k němuž náležel až do roku 1974, kdy byl přestěhován do základního závodu v Ledči nad Sázavou (Doubek 1970: 62–65). Roku 1955 byla k továrně postavena nová elektrárna kvůli nedostatku proudu (MNV Zahrádka, PK: 236).

3 VODNÍ NÁDRŽ ŠVIHOV

Z důvodu stále se zvyšující spotřeby pitné vody v hlavním městě Praze a okolí bylo v první polovině 20. století zvažováno několik variant řešení. K rozšíření kapacit vodáren v Praze bylo přikročeno jako první, ale to neřešilo situaci brzké budoucnosti, kdy hrozil kritický nedostatek pitné vody. V souvislosti s růstem sídlišť a modernizací bytového fondu, kdy se stále zvyšovala spotřeba pitné vody na hlavu, bylo potřeba najít dlouhodobé řešení (Mácha 1972: 7–11).

V souvislosti se stavbou vodního díla se nemluví o Želivce prvně. O vybudování velké přehrady na Želivce se uvažovalo již začátkem čtyřicátých let 20. století v souvislosti s navýšením hladin Vltavy a Labe pro plavbu. V této době byly podrobněji prozkoumány vhodné přehradní profily v údolí řeky Želivky. Po roce 1945 se začalo uvažovat o stavbě přehrady za účelem zásoby pitné vody, a proto se prováděly geologické průzkumy vhodných lokalit, Švihov, Borovsko, Vojslavice, Koberovice a Trnávka. V padesátých letech zpracovalo Ředitelství vodních toků studii nádrže na Želivce a alternativu Borovsko. Již tehdy se uvažovalo o etapové výstavbě. Bylo zvažováno několik variant přehrady i způsobů dopravy vody do Prahy. Po zhodnocení Státní komisí pro koordinaci vědy a Československou akademií věd bylo doporučeno vybudovat přehradní nádrž se švihovským profilem ve dvou stavebních etapách a vést vodu do Prahy podzemní štolou (Mácha 1972: 12).

„Konečnou koncepci využití řeky Želivky jako zdroje pitné vody pro Prahu a část středočeské oblasti výstavbou vodárenské nádrže u Švihova, úpravny vody u Nesměřic a přívodu vody do Prahy podzemní štolou schválila vláda ČSSR usnesením č. 816 v roce 1963.“ (Mácha 1972: 7) Usnesení vlády uložilo zahájit stavbu v roce 1965, v rámci I. etapy vybudovat vodárenské zařízení se sníženou kapacitou do roku 1970, které bude ve II. etapě navýšeno na plnou kapacitu (Mácha 1972: 12).

Výstavba přehrady změnila přírodu ve velkém územním celku a také zasáhla do života obyvatel. Velký počet obyvatelstva musel opustit své domovy, bylo nutno zavést přísná opatření k ochraně vodního zdroje. V tomto ohledu se projeví nevyhnutelné negativní důsledky stavby vodního díla. Odpovědní pracovníci se setkávali s námitkami ze strany veřejnosti. Nicméně kvalitní pitná voda pro 10 % obyvatel státu se v této době projektantům jevila jako jednoznačný přínos (Mácha 1972: 13).

„Nádrží se zatopilo kromě zemědělské a lesní půdy o ploše 630 ha též mnoho objektů a obcí, z nichž největší je město Dolní Kralovice s 1300 obyvateli a Zahrádka s asi 1000 obyvateli. Bylo nutno přesídlit asi 2500 obyvatel, což si vyžádalo náhradní výstavbu přes 600 bytových jednotek. S tím souvisí i náhradní zemědělská výstavba. Před naplněním nádrže bylo nutno demolovat 500 objektů, desítky chat a táborů, přeložit či demolovat telekomunikační a elektrické linky. Bylo odlesněno 300 ha lesních porostů a sňata ornice pro zemědělské účely ze 70 ha.“ (Mácha 1972: 15).

Povodí řeky nad přehradou bylo rozděleno na pásma hygienické ochrany. Zátopové území, muselo být řádně asanováno, porost odstraněn a budovy demolovány. Pásmo hygienické ochrany I. stupně je přesně vymezené pásmo, které se asanovalo a zalesnilo, je zde zákaz vstupu. V pásmu hygienické ochrany II. stupně byla potřeba zajistit veškeré obce a objekty proti splachu, veškerý průmysl se zrušil, odpadní vody se přísně čistí a zemědělská výroba se přizpůsobila tak, aby bylo omezeno znečištění a živočišná výroba se přemístila pryč. Pásmo hygienické ochrany III. stupně zahrnuje zbývající oblast povodí nádrže osídlené 70 000 obyvateli, byla zde předepsána opatření pro provoz průmyslových závodů, zemědělského hospodaření a ve větších sídlištích se vybudovaly čističky odpadních vod (Mácha 1972: 16).

3.1 Plány a následná realizace

Situace kolem důsledků stavby přehrady byla začátkem šedesátých let představitelům obce nejasná. Proto byla v roce 1962 sjednána porada obcí ze zátopového pásma k jednání na ONV v Havlíčkově brodě. *„Před touto poradou se sjeli soudruzi z MNV nejen okolních obcí, ale přizvány byly i Dolní Kralovice, se kterými na okrese Benešov nebylo jednáno. Jmenovaní zástupci se usnesli na stejném postupu s tím, že budou žádati o zajištění společného sídliště pro všechno obyvatelstvo postižených obcí.“* (MNV Zahrádka, PK: 285). K tomuto jednotnému postupu však nikdy nedošlo.

V roce 1963 stále nebylo jasno, zda bude přehrada stavěna plynule či jen I. etapa. V první etapě se počítalo jen s vodou pro Prahu, ve II. etapě pak i se zásobováním vodou dalších měst po trase vodovodu. *„První etapa by zdula vody Želivky až k Zahrádce, kde se počítalo s novou kanalizací a čisticí stanicí odpadních vod. Ze Zahrádky mělo být odstraněno několik domů v Ledečské, dříve Kozí ulici. Druhá etapa měla pokračovat až za 15 roků. V této konečné fázi měla být sypaná hráz přehrady zvýšena natolik, aby zvedla hladinu Želivky na kótu 382 nadmořské výšky, což se rovná výšce druhého schodu do místního kostela.“* (MNV Zahrádka, PK: 302). Dotazy místních představitelů na KNV nebyly uspokojivě zodpovězeny, bylo jim řečeno, že na dvě etapy je stavba rozložena z finančních důvodů a že výkup domků a přemístění obyvatelstva bude řešeno dodatečně. *„Z toho jsme pochopitelně nebyli moudří a proto bylo usneseno ve schůzi MNV zaslati dopis vládě ČSSR a požádat o písemnou odpověď, abychom mohli občany řádně informovat.“* (MNV Zahrádka, PK: 303). Nejistota ohledně počtu likvidovaných domů a rozlohy jezera trvala až do roku 1966, kdy přišlo rozhodnutí o likvidaci části obce, a to konkrétně Ledečské ulice. O rok dříve byla vydaná stavební uzávěra, tj. zákaz povolování novostaveb. Teprve v roce 1969 bylo usnesením vlády definitivně rozhodnuto o výstavbě II. etapy vodního díla a tím pádem i o likvidaci obce (MNV Zahrádka, PK: 326,330 a 360).

3.2 Likvidace obce a vysídlení obyvatelstva

Na přelomu šedesátých a sedmdesátých let začalo městečko pomalu mizet a měnit se ve zbořeniště (Pleva 2007: 301). Jako první padly za oběť přehradě objekty obou Zahrádeckých mlýnů, v roce 1971. Dále pak domy v Ledčské (dříve Kozí) ulici o jejichž demolici bylo rozhodnuto v roce 1966 (Pleva 2003: 130 a 143; MNV Zahrádka, PK: 330).¹² Domky se postupně vykupovaly, a poté demolovaly. Majitelé chat v zátopové oblasti žádali o náhradní pozemky, v roce 1973 jim bylo vyhověno nabídnutím parcel na chaty ve Studénkách (ONV Havl. Brod, ZS: 1973).

V zimě 1969–1970 proběhl v obci předběžný sociologický průzkum organizovaný národním výborem, za účelem zjištění požadavků občanů na lokalitu náhradního bydlení. V únoru se konaly schůze s občany, kteří se rozhodli pro jednotlivá města. Náhradní bydlení mělo být občanům poskytnuto na základě tzv. směnných smluv. Někteří měli být nastěhováni do nových rodinných domků, někteří do bytů ve státní výstavbě, podle finančních možností rodin. Na počátku roku 1974 začalo přiřazování bytů v Ledči a ve Světlé. Někteří obyvatelé své domy v Zahrádce nevyklidili a používali je dál jako rekreační objekty. Začátkem roku 1975 bylo předáno do užívání prvních pět rodinných domků v Ledči. MNV Zahrádka po celá sedmdesátá léta projednával problémy s náhradními domy a byty, podle jeho představitelů jim Vodohospodářský Rozvoj a Výstavba, který výstavbu financoval, nechtěl vyjít vstříc a stavby neustále komplikoval. Na poslední schůzi MNV 10. 9. 1976 bylo konstatováno, že ke dni 22.10. 1976 nebude mít dostavěny náhradní rodinné domy v Ledči 13 rodin, a že tyto domy budou dokončeny nejpozději do 30. 6. 1977 (ONV Havl. Brod, ZS: 1969–1976).

Podle obecní kroniky se do Ledče odstěhovalo sto tři rodin, z toho třicet šest do domků a zbytek do bytů. Do Světlé odešlo celkem dvacet sedm rodin, třinácti rodinám byl domek postaven, devět stavělo

¹² Viz obrazová příloha, likvidace obce (obr. 23–29).

individuálně a ostatní se přestěhovali do bytů. Do Humpolce odešlo třináct rodin do náhradních domků, třináct do státních bytů a tři rodiny stavěly samy (MNV Zahradka, PK: 393).

4 Zahrádka v paměti jejích obyvatel

Vzhledem k charakteru mého výzkumu jsem se rozhodla pro výzkum kvalitativní. Při mých výzkumných otázkách, tj. jak si obyvatelé dnes neexistující obce Zahrádka Zahrádku pamatují, jak prožívali její likvidaci a vlastní vysídlení, a jak tato událost změnila jejich životy, se jeví kvalitativní výzkum jako nejvhodnější, jeho „nevýhody“ se vzhledem k účelu mého výzkumu jeví přínosnými, např. nezobecnitelnost apod. (Hendl 2008: 50). Z důvodu konkretizace metodologického a teoretického ukotvení vlastního výzkumu jsem rozhodla použít metodu orální historie. Ta, dle mého soudu, odpovídá požadavkům výzkumu s relativně malým počtem respondentů, který se snaží porozumět individuálnímu prožívání minulých událostí.

4.1 Oral history

Termín oral history pochází ze severoamerického prostředí. Jedná se o metodu kvalitativního výzkumu. Na rozdíl od politických nebo hospodářských dějin více reflektuje tzv. malé dějiny, individuální prožitky a rozměr každodennosti. Jako metoda kvalitativní vnímá orální historie sdělení jednotlivce jako svébytnou poznávací hodnotu a nesnaží se její obsah zobecnit. Cílem orální historie jako metody je tedy získat tyto subjektivní výpovědi a následně je srovnat s jinými druhy pramenů, „*orální historie (...) prvoplánově pracuje s rozhovory jakožto produkty bádání kvalitativního, přičemž se samozřejmě snaží v široké míře reflektovat i prameny a výsledky bádání získaných jinými cestami (např. na základě archivního výzkumu).*“ (Vaněk – Mücke 2011: 10–15).

Rozhovor je formou kvalitativního výzkumu, jejíž důležitým znakem je kontakt mezi dvěma stranami, tazatelem a vypravěčem. Výzkumník je zde v úloze „nástroje“, který získává prostřednictvím směrových otázek konkrétní vyprávění a přitom klade důraz na individuální specifika výpovědí. Přičemž vztah výzkumníka a narátora je asymetrický, badatel

má jiné cíle než vypravěč. Nesmí se podřídit osobním pocitům a zájmům ale naopak se držet daného tématu a výzkumných cílů (Otáhal – Vaněk 1999: 33–34).

Oral history lze definovat tímto způsobem: *„Jedná se o řadu propracovaných, avšak stále se vyvíjejících a dotvářejících postupů, jejichž prostřednictvím se badatel v oblasti humanitních a společenských věd dobírá nových poznatků, a to na základě ústního sdělení osob, jež byly účastníky či svědky určité události, procesu nebo doby, které badatel zkoumá, nebo osob, jejichž individuální prožitky, postoje a názory mohou obohatit badatelovo poznání o nich samých, případně o zkoumaném problému obecně.“* (Vaněk – Mücke 2011: 9). Základem orální historie je paměť. Paměť narátora, jejíž odraz se výzkumník snaží pomocí rozhovoru získat ve formě nahrávky (Vaněk – Mücke 2011: 9).

Francouzský historik Jacques Le Goff definoval paměť jako: *„... vlastnictví, které uchovává určité informace, odkazuje tedy k určitému souboru psychických funkcí, díky kterým je člověk schopen obnovovat své minulé pocity nebo informace, které se mu jako minulé jeví...“* (Vaněk – Mücke – Pelikánová 2007: 62 – 63). Paměť je možné dělit na individuální a kolektivní, obě jsou navzájem propojeny. Kolektivní paměť v nemalé míře ovlivňuje proces vzpomínání, neboť právě to, co je určitou skupinou, ke které narátor patří, považováno za relevantní, si udrží v paměti lépe a déle. Výpovědi narátorů jsou pramenem, který je potřeba podrobit kritice. *„Nemůžeme očekávat, že pomocí rozhovorů odhalíme pravdu, ale to nelze pomocí žádného pramene – můžeme pouze předpokládat, že získáme jednu její verzi.“* (Otáhal – Vaněk 1999: 34–35).

4.1.1 Metoda

Při plánování výzkumu jsem stála před otázkou výběru informátorů. Po uvážení různých variant jsem se rozhodla vyhledat osoby, které si Zahrádku pamatují ze svého života. Vzhledem k tomu, že obec byla

zatopena v průběhu 70. let 20. století, bylo jasné, že lidé, kteří zde strávili většinu života, jsou dnes vysokého věku. Přesto jsem se rozhodla nekontaktovat potomky rodáků nebo jiné skupiny obyvatel, které by měly k tématu co říci, nýbrž přímo rodáky. Většina osob, se kterými jsem provedla rozhovory, v Zahrádce vyrostla a prožila část života a všichni chodili do školy právě v Zahrádce. Jeden mnou oslovený pán žil v Ježově, blízké vsi a jedna narátorka vyrostla na samotě poblíž řeky Želivky, taktéž v blízkosti Zahrádky.

Pro výběr narátorů jsem použila metodu sněhové koule, ta má sice jisté nevýhody (náhoda, nereprezentativnost), ale přesto mým účelům dobře posloužila. Jako výchozí body jsem použila dvě různá prostředí. Část narátorů jsem získala přes kontakt na vedoucí osobu o. s. Přátelé Zahrádky, která sama rodačkou ze Zahrádky není, nicméně mi poskytla několik kontaktů na rodáky, kteří mě navedli dál. Druhou větev mých narátorů tvoří návštěvníci hospůdky v Rejčkově, kde shodou náhod někteří z bývalých Zahrádečáků bydlí a jiní zde vlastní rekreační objekty a proto zde tráví volný čas. Rejčkov se nachází asi 5 km vzdušnou čarou od dneš již neexistující Zahrádky. Rozhovory s celkem deseti narátory jsem prováděla většinou individuálně (dvě setkání proběhla s dvojicemi), za použití nahrávacího zařízení, které se mi osvědčilo. Zároveň jsem si dělala poznámky, které mi později pomohly v orientaci v nahraném materiálu. Důvěru narátorů jsem si získala celkem snadno. Většině z nich jsem byla doporučena pro ně spolehlivou osobou a vzpomínání na Zahrádku jim nebylo nepříjemné. Rozhovory byly realizovány buď u narátorů doma, nebo v několika případech v restauračním zařízení. Všechny narátory jsem informovala o způsobu využití získaného materiálu a také jsem dostala informovaný souhlas v ústní podobě (Hendl 2008: 154). Domluvila jsem se s nimi také, že nebudu uvádět jejich celá jména, ale že namísto nich použiji pouze monogramy s rokem narození.

Rozhovory jsem prováděla v období od listopadu 2012 do března 2013. Průběh rozhovoru se lišil podle individuální ochoty a schopnosti

vypravěče. Po získání úvodních informací (jméno, věk, povolání) jsem se zeptala otevřenou otázkou na konkrétní téma a nechala narátory mluvit. Někdy bylo potřeba více směrových otázek, někdy méně. Postupovali jsme zpravidla chronologicky, od dětství přes školu a stěhování, po život mimo Zahrádku. Rozhovory tedy probíhaly formou interview a trvaly od půl hodiny do dvou hodin (Thompson 2000: 230).

Narátoři byli z různých věkových skupin. Pouze dva z nich se narodili před 2. světovou válkou. Během války se narodila jedna narátorka, další skupinu tvoří čtyři osoby narozené mezi lety 1949–1952 a nejmladší skupina z mého vzorku reprezentuje ročníky 1958 a 1959.¹³

4.2 Život v obci

V následujících kapitolách se pokusím interpretovat výpovědi narátorů a to ve dvou rovinách. První z nich je formulující interpretace, která si neklade za cíl, říci nová fakta, jedná se spíše o rozdělení výpovědí narátorů do tématických celků a stručné převyprávění získaných informací. Druhou je komparativní interpretace, jejíž smyslem je porovnání výpovědí narátorů mezi sebou a s dalšími dostupnými prameny (Otáhal – Vaněk 1999: 36).

4.2.1 2. světová válka

Druhou světovou válku pamatují jen dva z mých narátorů, ovšem některé narátorky znají dění v Zahrádce během války z vyprávění svých rodičů a příbuzných. Celkem jsem z výpovědí o dění během války získala jen útržkovité informace o některých událostech. Chybí tedy ucelený obraz o životě v obci.

Během okupace nebylo zřejmě neobvyklým jevem vědomé sebepoškození za účelem osvobození z nucených prací. Otec paní J. P., si popálil nohy aby nemusel na práce do „Reichu“, a když byl opět

¹³ Viz seznam narátorů s dalšími charakteristikami v seznamu použitých pramenů.

povolán, přesvědčil svou ženu aby mu zlomila nohu (J. P. 1956). Maminka paní J. D. byla také povolána, tatínek pana K. M. jí žehličkou popálil nohy aby se tomu vyhnula (J. D. 1952). Odpor k nuceným pracím dokládá kniha Krvavá lázeň v Kobylím dole, kde se autor nejednou zmiňuje o osobách, které se skrývaly před Němci a to právě kvůli těmto pracím (Drašner 2003).

Téměř všichni narátoři se zmínili o střetu partyzánů a četníků v čele s Němci v Kobylím dole.¹⁴ Nejobsáhlejší výpověď na toto téma mi poskytla paní J. P., jejíž otec byl činný v místním odbojovém hnutí. Její výpověď je tedy interpretací vzpomínek jejich rodičů. Otec paní J. P. se podle plánu měl schůzky v Kobylím dole účastnit ale pracovní povinnosti ho zdržely. Po cestě na smluvené místo se dozvěděl o střelbě a utekl. Nejdřív na Horní Paseky, varovat místní a zjistit kdo z nich se schůzky účastnil a potom k moravským partyzánů, kde setrval až do konce války. Její matka byla s manželkou jednoho z padlých a dalšími zatčenými naložena na korbu vozu k mrtvým tělům zastřelených partyzánů a odvezena k výslechu. V Táboře na Gestapu se krátce setkala se svým otcem, který byl vězněn za černou porážku. Potom jí propustili domů, aby jejího manžela nalákali domů. Po válce udělali komunisté z Karla Pulce, iniciátora setkání, hrdinu a komunistu, přestože zřejmě komunistou nebyl. *„Náš taťka tím velice trpěl, dá se říct, že v té době se ta událost prezentovala jako komunistické hnutí, on byl osočovaný, že on za to mohl, že je tam všechny postříleli, že on se zkontaktoval s Rudou a Frantou, což nebyla pravda, bylo to pod vedením toho Pulce. Nikdo se taťky nikdy neptal jak to bylo.“* (J. P. 1956). J. P. striktně nesouhlasí se způsobem zpracování knihy Krvavá lázeň v Kobylím dole. Autor vkládá lidem do úst slova, která nevyslovili, psal o tom, co se jim honilo v hlavách, i když o tom samozřejmě nemohl nic vědět. Jak se skutečně celá událost stala, se už nedozvíme, nicméně považuji za důležité zmínit oba náhledy na věc.

¹⁴ Viz kapitola 2.3.3 protifašistický odboj.

Pan K. M. byl svědkem odhalení památní desky padlým partyzánům v září 1945, která následovala popsáním událostem v Kobylím dole. Když se páčila čestná salva, spadl přestřelený drát vysokého napětí na hlavu jeho kamarádovi (K. M. 1932).¹⁵

4.2.2 Děti v obci

O děti v Zahrádce bylo řádně postaráno, v obci byla školka, škola i měšťanská škola. Na školní léta vzpomínají všichni narátoři pozitivně. Místní děti chodili do pionýra a do Sokola cvičit. *„Děti radši běhali po lese a celý den nejedli aby doma nemuseli pomáhat. Ne jako dnes děti sedí doma u počítačů a venku je člověk nevidí“* (J. D. 1952).

Zajímavou vzpomínku na mládežnické spolky má pan L. H. Místní národní výbor zorganizoval Svazarm, svaz spolupráce s armádou: *„Dynda nám dovolil mít malorážky a chodit na střelnici, my jsme v té době stříleli nejspíš bažanty“*, nemělo to však dlouhého trvání (L. H. 1942). Oblíbenou zábavou mezi dětmi v místním venkovském prostředí bylo v zimním období poslouchání vyprávění žen při draní peří. *„To bylo neskutečné, ženské se sešly, mamka říkávala „my tady semeleme živý, mrtvý.““* (J. D. 1957; M. H. 1958).

4.2.3 Obec

Všichni narátoři vzpomínají na Zahrádku jako na místo kde nic nechybělo. Byly tu různé druhy obchodů a všechny služby, které byly potřeba. *„Každé úterý byly trhy, jarmarky, prodával se turecký med a salámy. Tam nebylo jediné řemeslo, jediný krám, který tam nebyl. Obuv, drogerie, obchod s látkami, kam se lidé sjížděli ze široka daleka“* (L. H. 1949). Na přelomu šedesátých a sedmdesátých let bylo v obci zdravotní středisko s praktickým lékařem a dentistou, pošta, spořitelna, stanice VB, prodejna průmyslového zboží, potravinářský obchod, mlékárna, cukrárna, řeznictví,

¹⁵Viz kapitola 2.3.3 protifašistický odboj.

prodejna zeleniny, prodejna textilu, drogerie, opravná obuvi, holičství a kadeřnictví, dvě pohostinství s možností ubytování, benzinová pumpa, kovář, truhlář, kolář a dva krejčí (Doubek 1973: 29).

Politické smýšlení Zahrádeckých obyvatel charakterizuje pan L. H. takto: *„Komunisti mezi lidmi nebyli populární, díky tomu, že to byl samý živnostník, se na to moc nehrálo.“* Bratr L. H., jako syn živnostníka nesměl do učení. On sám pak šel do učení do Kovofiniše (L. H. 1949). Je pravdou, že v obci bylo relativně hodně živnostníků, nicméně zde byli i zemědělci a velký počet zaměstnanců Kovofiniše, kteří mohli být jiného politického smýšlení, proto bych si dovolila toto tvrzení zpochybnit.

Poměrně kuriózní, domnívám se, bylo umístění dobytka Státním statkem nejen do mlýnů, ale byla snaha dát dobytek i do pošty, kde L. H. bydlel. Ve vedlejší budově se ale nacházelo zdravotní středisko, takže k tomu nedošlo. V obci nebyl zemědělský komplex, který by poskytl zázemí JZD. Dobytek byl i ve dvorech, a domech Zahrádeckých obyvatel. Zaměstnankyně JZD ho chodily krmit a dojit (L. H. 1949).

4.2.4 Kulturní a společenské dění

„V Zahrádce byl život po všech stránkách, společenský, kulturní a sportovní. My jsme hráli si představte, ať tomu říkali městečko nebo jak chtěli, byla to vesnice, my hráli krajskej přebor, jak ve fotbale tak v hokeji!“ (K. M. 1932).

Obyvatelé Zahrádky měli poměrně pestré kulturní i sportovní vyžití. Kvalitní sportovní zázemí poskytovala TJ Spartak, která spravovala sokolovnu, hřiště na různé sporty a zimní stadion. Velká část obyvatel těchto možností hojně využívala (J. P. 1956; K. M. 1932).

Středobodem kulturního a života v obci byla sokolovna, měla prostorný sál s balkóny a jevištěm.¹⁶ Své zázemí tam mělo i divadlo a

¹⁶ Viz foto sokolovny (obr. 7).

různé spolky zde pořádaly slavnosti. „*Na myslivecký ples se doprostřed sálu postavila obrovská borovice, bažanti na ní byli pověšeni za nožičky. Dneska se nikde v okolí takový sál nenajde, všechno v modřínu. Když bylo vinobraní, tak byly na celým sále natažený dráty a na nich pod galerií navěšené hroznové víno.*“ (L. H. 1945). V sokolovně se také pořádaly oblíbené zábavy, které byly hojně navštěvovány i lidmi z blízkých měst. Dále bylo v Zahrádce poměrně velké množství hospod, u Myslíků, u Horkých, u Lhotků, u Túbů a na Zavadilce (L. H. 1945), právě v hospodách se lidé scházeli ve všech dobách, i za války, kdy byly veškeré další společenské aktivity utlumeny (K. M. 1932).

4.2.5 Zánik obce ve vzpomínkách zahrádeckých obyvatel

Obec Zahrádka začala pomalu mizet z mapy na přelomu šedesátých a sedmdesátých let 20. století. Nejprve byly zbourány oba Zahrádecké mlýny, následované Kozí ulicí.¹⁷ V této době byli pouze dva narátoři ve věku, kdy měli už vlastní rodiny a situaci s výkupem domů a získáváním náhradního bydlení řešili přímo osobně. Jedna narátorka, která se stěhovala již v první etapě v roce 1965, se narodila v roce 1942. Zbytek osob, se kterými jsem prováděla výzkum byla na přelomu šedesátých a sedmdesátých let ve věku mezi jedenácti jednadvaceti lety. Většina z nich se během sedmdesátých let oženila/vdala a přestěhovala do nových lokalit nebo se stěhovali s rodiči, popřípadě byli v době stěhování na studiích.

Ve druhé polovině šedesátých let se začala zalesňovat pole (L. H. 1949). Domky začaly být začátkem sedmdesátých let vykupovány a to podle výpovědí narátorů dvěma osobami, paní Vaňkovou nebo panem Benešovským. Na výkupu domků někteří obyvatelé vydělali. Existovalo hned několik způsobů jak jednoduchým „vylepšením“ výrazně zvednout cenu vykupované nemovitosti. Do chlíva dali lepší okno, uvedli to jako místnost a dostali padesát až šedesát tisíc Kčs. Paní Vaňková byla

¹⁷ Viz kapitola 3.2 Likvidace obce a vysídlení obyvatel.

vyučená kadeřnice a v té době jí šly rukama miliony. Jeden kamarád pana K. M. řekl: *„ty blbče, já sem se s ní vychrápal a ona nám dala za barák 180 000!“* (K. M. 1932). Vykupovalo se na body, například splachovací záchod měl hodně bodů. Sám pan K. M. věděl o čtyřech nebo pěti lidech, kteří si na zeď pověsili splachovací nádobku a paní, která měla výkupy na starosti, jim přiznala splachovací záchod (K. M. 1932).

O přístupu představitelů obce a osob zodpovědných za výkup domků se pan L. H. vyjádřil takto: *„Ti, kteří se nejvíc snažili pomáhat obyvatelstvu si ve skutečnosti chtěli nejvíc nakrást, nikdo nebral ohledy na lidi. Rozkradli mlýny, modřínový dříví apod. Každý se musel starat sám o sebe. Starý lidi to odnesli na zdraví, nikdo si nedovolil nic moc říct“* (L. H. 1949). To je v přímém kontrastu s konstatováním MNV, který opakovaně tvrdil, že veškeré jeho počínání je v nejlepší zájmu a ku prospěchu obyvatel (např. ONV Havl. Brod, ZS: 1976). Likvidace objektů probíhala buď individuálně, nebo profesionálně demolicí od VRV. Když si své domy lidé rozbourali sami, mohli si vzít materiál na stavbu, potom se zbořeniště rozhrnovalo bagry, *„ale jak se říká že tam nic nezůstalo, septiky a tak, to tam všechno zůstalo, tím se nikdo nezabýval.“* (L. H. 1949). Lidé si z nabouraných domů odváželi cihly apod. *„Trošku se kradlo, ale hřbitov zůstal, což bylo dobrý, že to nebylo jako v Kralovicích, kde se mrtví museli přenášet. Nám to bylo jedno, my jsme si to neuvědomovali jako děti, akorát kamarádi mizeli. (...) To bourání bylo krásný, mi jsme si tam krásně vyhráli. Běhat po zbořeništi a rozkopávat okna. Bylo to jak ve válce, přijelo vojsko, vzali pásáky, lana a strhávali baráky ...“¹⁸* (S. B. 1959).

Přehrada prý byla plánována už za německé okupace. Kolem vodního díla kolovalo několik fám a povídaní. Například se říkalo, že přehrada nebyla dobře vyprojektovaná ze strategických důvodů, *„kdyby tam spadla puma, byla by potopa až ke Zruči.“* (K. M. 1932). Několik mých narátorů nezávisle na sobě tvrdí, že původní plán byl zbourat jen

¹⁸ Viz obrazová příloha, likvidace obce (obr. 23–29).

spodní část obce, horní by zůstala stát a Zahrádka by se protáhla směrem k Horám a Kališti, kdyby v roce 1968 nepřišli Rusové, tak by Zahrádka stála dodnes (K. M. 1932; S. B. 1959; J. D. 1952). *„Nikdo nevěřil tomu, že Želivka zaplní takovou obrovskou přehradu, v létě to sotva teklo.“* (L. H. 1949).

Většina lidí se odstěhovala do měst v okolí, Královice, Benešov, Vlašim, Ledeč, Světlá, Humpolec, někteří šli do Prahy. *„Celá Zahrádka se rozfofrovala po všech koutech světa, nebo republiky, by se dalo říct.“* (L. H. 1945). Paní M. V. se s rodinou stěhovali v první etapě, mohli si vybrat. Zvolili Ledeč nad Sázavou a v roce 1965 zde dostali byt, ale otec zedník koupil v Ledči parcelu a postavil dům. Když uvolnili přidělený byt v tak dostali 10 000 Kčs k dobru na stavbu. Dříve bydleli na samotě u Zahrádky (M. V. 1942). V roce 1967 se stěhoval od rodičů pan L. H., oženil se do Benešova a jeho rodiče se stěhovali v roce 1971 do paneláku v Ledči. Rodiče pana S. B. dostali nový dům v Ledči, stěhovali se v září 1975, to už byla voda pod jejich domem v Zahrádce. Paní M. H. odešla ze Zahrádky v roce 1975, staří lidé to odnášeli na zdraví a spoustu z nich zemřelo následkem žalu ze stěhování. *„Nejhorší na tom bylo, že jsme přišli o rodné místo, nemáme se kam vrátet. Ten pocit vykořenění je nejhorší.“* (M. H. 1958). Paní J. D. se stěhovala s rodinou jako jedna z posledních, až v roce 1977. To už v obci nefungovala ani elektrická síť, svítilo se svíčkami. Její rodiče se do poslední chvíle nechtěli odstěhovat, nadávali na komunisty a na přehradu (J. D. 1952).

4.3 Život v nových sídlech

Ti narátoři, kteří se přestěhovali do měst, kde byla větší Zahrádecká komunita říkají, že se zahrádecká soudržnost zachovala. Se sousedy ze Zahrádky se potkávali, zdravili a povídali si. Kontakty a sousedství se v podstatě zachovalo, pouze komunita byla rozdělena hlavně mezi Ledeč, Světlou a Humpolec (K. M. 1932; J. P. 1956; M. H. 1958) *„Co jsme se znali v Ledči, tak jsme se vídali dál, ale už to nebylo ono. Zajímavé bylo,*

jak jsme se nevidali protože jsme se sžívali, pak se první sraz konal asi po deseti letech ve Sněti se spolužákama. Je to zvláštní, člověk přijde o rodiště a pak se už všude cítí jak na návštěvě.“ (S. B. 1959).

Paní J. P. se záhy po stěhování vdala a přestěhovala do Kejžlice takže se se sousedy ze Zahrádky nevidala, žádné srazy se dlouho nekonaly. Dnes je ovšem aktivní v o. s. Přátelé Zahrádky a do minulosti v Zahrádce se s přáteli často vrací (J. P. 1956). Pánové S. M. a L. H. se oženili mimo města se Zahrádeckou komunitou, tudíž se v jejich případě o zachování sousedských vztahů nedá hovořit.

4.4 Srazy rodáků a o. s. Přátelé Zahrádky

Z výpovědí narátorů vyplývá, že se žádné velké srazy rodáků dlouho nekonaly. První setkání Zahrádečáků byly na úrovni spolužáků (S. B. 1959). Větší srazy se pořádaly někdy v devadesátých letech v Humpolci a na Horních Pasekách (L. H. 1945).

„Až po revoluci, v devadesátém druhém nebo devadesátém třetím roce jsme se setkaly s kamarádkami (...) a začaly plánovat setkání rodáků. Některé lidi jsme neviděly třeba dvacet let. Přemýšlely jsme jak to udělat, kostel nás v té době vůbec nenapadl, byl zavřený. Rozeslaly jsme výzvy všem o kom jsme věděly, napsaly ať řeknou všem o kom vědí a daly jsme si sraz u pana Časara na Horních pasekách.(...) Byl to asi devadesátý třetí rok. Sešlo se spousta lidí, byla objednaná kutálka z Křepín. Srazy na Horních Pasekách se konaly tři roky po sobě. Na třetím srazu se objevil nějaký fousatý pán, s mladou holkou, a začal pražsky přednášet, že by sme měli něco dělat s tím kostelem. Zachránit fresky a tak, my jsme byli trochu naštvaní, protože jsme se přišli sejít a pobavit a nějaký Pražák nám přišel něco vykládat. Byl to Ondra Velek s Danielou Hejretovou, která je restaurátorka a ti přišli s myšlenkou opravy kostela. (...) A najednou jsme se domluvili, že bude další sraz v kostele a v roce 2001 vzniklo o. s. Přátelé Zahrádky. Ondra Velek byl takový teoretický

vůdce, znal všechny ty praktické věci jak založit o. s. apod. (...) 1. sraz v Zahrádce byl na Studáneckou pouť, to je první neděle v srpnu, u Zahrádky v roce 2001, v roce 2002 se pouť konala přímo v Zahrádce kolem 15. června na sv. Víta. (...) Tím začala tradice poutí v Zahrádce a dušičkových setkání.“ (J. P. 1956).

O. s. Přátelé Zahrádky na místě bývalé obce pravidelně organizuje několik akcí v průběhu roku. Noc kostelů koncem dubna, Hradozámeckou noc začátkem září a v zimě roku 2012 ještě adventní koncert. Sdružení se snaží sbírat fotky, vyprávění pamětníků, dobové pohlednice apod. Jeho cílem je uchovat paměť a historii městečka a v neposlední řadě *„chránit kulturní a historické památky po obci Zahrádka, zejména kostel Sv. Víta s freskami evropského významu, jako součást kulturní paměti regionu i symbol oživení zatopené obce.“*¹⁹ Budoucnost kostela sv. Víta je nejistá, v roce 1975 investor vodního díla požádal o povolení k demolici, ale na základě průzkumů provedených v letech 1975 – 1977²⁰, bylo rozhodnuto o jeho zachování a využití jako památníku zátopové oblasti. V osmdesátých letech byly provedeny práce ke stavebnímu zajištění kostela a byl zpracován a částečně realizován projekt zřízení památníku. K jeho dokončení však vlivem společensko-politických změn nedošlo. Dnes kostel spadá pod Správu státního hradu Lipnice nad Sázavou. Sdružení ho má v pronájmu a hlásí akce na povodí. Byla snaha uvolnit pravidla ochranného pásma a vybudovat cyklostezky, nicméně přístup je stále zakázán a zpřístupněn je jen hřbitov.

Činnost o. s. Přátelé Zahrádky přivádí bývalé obyvatele opět k místům, kde prožili část života a probouzí v nich zpřetrhané vazby. Tvoří nový druh Zahrádecké identity, která je potvrzována pravidelnými setkáními. K zásluhám sdružení patří i snaha o záchranu cenných fresek v kostele sv. Víta, na něž se snaží vybrat finanční prostředky.

¹⁹ Dostupné na <<http://www.zahradka.euweb.cz/zahradka.htm>>, staženo: 15.6.2013.

²⁰ Viz kapitola 2.6 Kostel sv. Víta.

4.5 Zhodnocení výpovědí narátorů

V průběhu výzkumu jsem se setkala s několika komplikacemi spojenými s pokrytím sledovaného období pomocí výpovědí narátorů. Události 2. světové války zažili pouze dva narátoři. Nicméně oba byli v té době ještě chlapani a jejich vzpomínky jsou útržkovité a váží se vesměs k událostem souvisejícím s odbojovou činností v Zahrádce a blízkém okolí. Další osobou, která mi poskytla informace k tomuto období je paní J. P., která ovšem v té době ještě nebyla na světě a její výpověď je tedy interpretací vyprávění jejích rodičů, zejména otce, kterému pomáhala sepisovat paměti. Dalo by se polemizovat o tom, do jaké míry je její vyprávění motivováno a ovlivněno snahou očistit jméno otce, který byl komunistickým režimem označován za viníka tragických událostí v Kobylím dole v lednu 1945.

Rozdíl v popisovaných událostech jednotlivými narátory je dán samozřejmě individuálním prožíváním ale také věkem. Nejstarším narátorům bylo v sedmdesátých letech, která jsou hlavním obdobím na které se zaměřuje můj výzkum, kolem 40 let. V té době už měli rodiny a zaměstnání, byli víc „zakořenění“. Na druhou stranu ale nebyli tak staří, aby si nesehnali práci v nových sídlech a byli schopni se s touto změnou vyrovnat. Nejvíce postiženou skupinou obyvatel byli lidé starší, kteří ale bohužel již nežijí a proto jejich pohled na zkoumané období v mé práci absentuje. Mnoho z nich stěhování a změnu prostředí odneslo na zdraví, narátoři se nezávisle na sobě shodují v tvrzení, že někteří tuto změnu nepřežili. Dalo by se říci, že nejlépe stěhování a likvidaci obce snášeli mladší informátoři. Ti sice přišli o kamarády ale změna bydliště pro ně nebyla tak dramatická a snadno se přizpůsobovali novému prostředí.

Při rozhovorech se všichni shodně vyjadřují o Zahrádce jako místě naprosto ideálním. Říkají, jak bylo všechno krásné a že jim nic nechybělo. Na druhou stranu jsem se z úředních dokumentů dozvěděla, že se místnímu zemědělství vedlo špatně. Někteří z mých narátorů mají velkou

míru sebereflexe a uvědomují si, že si Zahrádku ve svých vzpomínkách idealizují, jiným naprosto chybí. Dobrým příkladem je popis místní sokolovny. Setkala jsem se i s tak troufalým tvrzením, že kdyby ještě dneska Zahrádka stála, tak by se na místním fotbalovém hřišti mohla hrát liga. Což samozřejmě není pravda, protože parametry a předpisy takových zařízení jsou od reality zahrádeckého hřiště hodně vzdáleny.

Srovnáním výpovědí narátorů a úředních záznamů z jednání MNV Zahrádka se dozvídáme dva různé pohledy na politiku vysídlení občanů do nových sídel a zajištění náhradního bydlení. Zatímco představitelé MNV si stojí za tím, že pro občany dělali s vypětím všech sil to nejlepší v jejich zájmu a že viníkem problémů a nejasností ohledně náhradního bydlení byl investor vodního díla VRV, většina narátorů se shoduje na tom, že každý se staral jen o sebe, a kdo se tvářil, že chce pomáhat, se ve skutečnosti snažil ze situace získat co nejvíc k vlastnímu prospěchu.

Výpovědi narátorů na některá témata se nápadně překrývaly, přestože jsem rozhovory prováděla odděleně. Tento jev připisuji kolektivní paměti. Některé složitější situace nebo události, kterých lidé nebyli přímo účastni, se jim do paměti vložily prostřednictvím kolektivního sdílení určitých formulací. Zřejmě tyto události byli diskutovány a postupným ústním předáváním vznikla jejich forma a význam.

5 ZÁVĚR

Na místě, kde dříve stávalo městečko Zahrádka je dnes přehrada Švihov a les. Existenci obce dnes dokazuje kostel sv. Víta, který stával na náměstí, kašna, socha panny Marie a hřbitov, jenž stával za městečkem. Z budov zůstalo stát jen několik domů podél cesty ke hřbitovu, které využívá správa povodí. Celá oblast se nachází v prvním ochranném pásmu vodního díla a je sem zakázán přístup. Městečko ožívá pouze několikrát do roka, při vzpomínkových akcích pořádaných o. s. Přátelé Zahrádky.

Cílem této práce bylo postihnout základní aspekty života v zaniklé obci Zahrádka, proces její postupné likvidace a situaci jejího obyvatelstva po zániku obce. V historické části práce jsem se zaměřila především na historii obce v 19. a 20. století. Na základě analýzy historických pramenů a lokální i odborné literatury jsem se pokusila postihnout základní aspekty života v obci. Nejužitečnějšími prameny mi byly pamětní kniha obce a další archivní dokumenty uložené ve SOkA Havlíčkův Brod. Zaměřila jsem se hlavně na změny v životech obyvatel v jednotlivých obdobích, vývoj institucí a proměnu způsobu obživy obyvatel.

K popisu likvidace obce jsem využila dobových oficiálních pramenů, které jsem později porovnála s informacemi získanými kvalitativním výzkumem mezi rodáky ze Zahrádky. Práce je rozdělena třetí částí: část historickou, část týkající se důvodů a realizace likvidace obce a část, která pojednává o životě před, během a po likvidaci obce optikou jejích obyvatel.

Kvalitativní výzkum jsem prováděla pomocí metody orální historie, která se ukázala jako vhodná vzhledem k výzkumným otázkám. Při realizaci rozhovorů jsem se pokud možno držela pouček v publikacích, které jsem měla k dispozici, přesto se vyskytly drobné problémy a nejasnosti. Problémem bylo například přimět narátory aby hovořili k tématu, to myslím není lehké ani pro zkušeného tazatele. Výsledný

nahrany materiál je proto velice nepřehledný a vyžaduje alespoň přibližný přepis. V tomto ohledu mi pomohly i poznámky, které jsem si psala v průběhu vedení rozhovorů. Nicméně se domnívám, že se mi problematika likvidace obce a vysídlení občanů podařila vystihnout v dostatečné míře. Informace získané výzkumem jsou pro mou práci velkým přínosem, neboť přidávají osobní rozměr a subjektivní pohled na celou problematiku a tím pomáhají k porozumění celé situaci.

Největší přínos této práce spatřuji v zaznamenání likvidace obce optikou jejích obyvatel, kterých je stále méně. Ve svém výzkumu jsem se zaměřila především na subjektivní vnímání života v obci, zejména na prožívání událostí spojených s vysídlením. Uvědomuji si, že téma zaniklé obce Zahrádky není vyčerpané. Nabízí se několik variant, jak problematiku rozvinout. Zajímavý je například vznik a fungování o. s. Přátelé Zahrádky a jeho napojení na zaniklou obec.

6 RESUMÉ

Zahrádka was the extinct village located in the southeast of the Czech Republic. The village was determined to demolition and the residents were forced to sell their property and move. Instead the dam, called Švihov, was built. This dam supplies water for the capital city, Prague. My goal in this work I would rather to achieve is to describe the history of this village (the life of the small city during the 19th and 20th centuries till its abandonment in seventies 20th century) from the perspective of its inhabitants.

The first part of my work is focused on the history of Zahrádka. It is based on analysis of historical archival materials and literature. I tried to provide the information about the most important events that had taken place and had significantly influence on the life of villagers. The second part describes reasons and realization of building water dam Švihov.

The last part summarizes my research which is based on the method of oral history. My interviews with former inhabitants were conducted during five months. Mediated perspective of these informants includes their perception of life in the village during the World War Two, until its abandonment and also their feelings about the loss of their homes and their attempts to find new home. Hopefully I succeeded in expression of overlaps and differences in the statements of witnesses former village Zahrádka.

7 SEZNAM LITERATURY A PRAMENŮ

7.1 Literatura

Doubek, Eduard: 1970 – *Kovofiniš a Leděčsko*. Leděč nad Sázavou: n. p. Kovofiniš.

Doubek, Eduard: 1973 – *Zahrádka. Městečko na Želivce*. Zahrádka: MNV Zahrádka u Ledče nad Sázavou.

Drašner, František: 2003 – *Krvavá lázeň v Kobylím dolu*. Leděč nad Sázavou: město Leděč nad Sázavou.

Hejna, Antonín: 1981 – *Novější objevy románské sakrální architektury v Čechách*. Archeologické rozhledy XXXII: 642-644.

Hejna, Antonín – Benešovská, Klára – Plátková, Zuzana: 1981 – *Kostel sv. Víta v Zahrádce u Ledče*. Umění XXIX: 399-415.

Hendl, Jan: 2008 – *Kvalitativní výzkum. Základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál.

Mácha, Jaroslav a kolektiv: 1972 – *Želivka tunelem do Prahy*. Praha: Nakladatelství technické literatury.

Otáhal, Milan – Vaněk, Miroslav: 1999 – *Sto studentských revolucí*. Praha: Nakladatelství Lidových novin.

Pleva, František: 1997 – *Leděč nad Sázavou. Dějiny města*. Leděč nad Sázavou: město Leděč nad Sázavou.

Pleva, František: 2003 – *Želivka. Naše řeka*. Pelhřimov: Nová tiskárna.

Pleva, František: 2007 – *Toulky Vrchovinou. Stručná historie měst, obcí a významných míst Vrchoviny*. Pelhřimov: Nová tiskárna.

Thompson, Paul: 2000 – *The Voice of the Past. Oral History*. New York: Oxford University Press Inc.

Vaňek, Miroslav – Mücke, Pavel: 2011 – *Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie*. Praha: Fakulta humanitních studií UK.

Vaňek, Miroslav - Mücke, Pavel – Pelikánová, Hana: 2007 – *Naslouchat hlasům paměti. Teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.

Zuman, František: 1936 – *Posázavské papírny*. Praha: Archiv pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce.

7.2 Prameny

7.2.1 Archivní prameny

Chalupa, Aleš – Lišková, Marie – Nuhlíček, Josef – Rajtoral, František: 1964 – *Tereziánský katastr český*. Praha: Archivní správa ministra vnitra.

Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850-1970. 1978 – Praha: Federální statistický úřad.

SOkA Havlíčkův brod. *MNV Zahrádka*. Pamětní kniha města Trhové Zahrádky 1899-1977.

SOkA Havlíčkův brod. *NŠ Zahrádka*. Školní kronika.

SOkA Havlíčkův brod. *Obú Zahrádka*. Pamětní kniha města Trhové Zahrádky od roku 1782.

SOkA Havlíčkův brod. *ONV Havlíčkův Brod*. Zápisy ze schůzí MNV Zahrádka u Ledče.

7.2.2 Internetové zdroje

www.zahradka.euweb.cz, staženo: 15. 4. 2013.

7.2.3 Seznam narátorů

Jméno	Rok narození	Pohlaví	Vzdělání	Povolání	Setkání
L. H.	1949	muž	SŠ	v důchodu (manažer)	25.11.2012
S. B.	1959	muž	VŠ	architekt	25.11.2012
S. M.	1949	muž	vyučen	v důchodu (elektrikář)	15.12.2012
J. K.	1952	muž	vyučen	v důchodu (kovář)	15.12.2012
J. P.	1956	žena	SŠ	manažerka	15.12.2012
J. D.	1952	žena	vyučená	obchodní zástupkyně	9.3.2013
M. H.	1958	žena	SŠ	účetní	9.3.2013
K. M.	1932	muž	SŠ a SPŠ	v důchodu (ekonom)	10.3.2013
V. P.	1930	muž	vyučen	v důchodu (soustružník)	10.3.2013
M. V.	1942	žena	SŠ	v důchodu (učitelka)	10.3.2013

8 SEZNAM PŘÍLOH

Tabulka 1: Počet obyvatel a domů 1850–1970 (*Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850-1970*. 1978 – Praha: Federální statistický úřad).

Graf 1: Počet obyvatel a domů 1850–1970 (*Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850-1970*. 1978 – Praha: Federální statistický úřad).

Obr. 1: Mapa Trhové Zahrádky, Stabilní katastr, 1838 (SokA Havlíčkův Brod).

Obr. 2: Půdorysný náčrt městečka Zahrádky z roku 1928 (SokA Havlíčkův Brod, MNV Zahrádka, PK).

Obr. 3: Satelitní mapa zaniklé obce Zahrádky 2012 (<<https://maps.google.cz/>>, staženo: 14. 4. 2013).

Obr. 4: Dobová pohlednice, nedatováno (z archivu paní Čihákové).

Obr. 5: Pohled na Zahrádku, 1960 (z archivu paní Čihákové).

Obr. 6: Děti na náměstí, nedatováno (z archivu paní Čihákové).

Obr. 7: Sokolovna, nedatováno (z archivu paní Čihákové).

Obr. 8: Zimní stadion, nedatováno (z archivu paní Čihákové).

Obr. 9: Věž kostela sv. Víta, 1973–1975 (z archivu S. B. 1959).

Obr. 10: Románský portál, 1973–1975 (z archivu S. B. 1959).

Obr. 11: Interiér kostela sv. Víta I, 1973–1975 (z archivu S. B. 1959).

Obr. 12: Interiér kostela sv. Víta II, 1973–1975 (z archivu S. B. 1959).

Obr. 13: Interiér kostela sv. Víta III, 1973–1975 (z archivu S. B. 1959).

Obr. 14: Zahrádecký hřbitov, 1973–1975 (z archivu S. B. 1959).

Obr. 15: Most přes řeku Želivku, 1973–1975 (z archivu S. B. 1959).

Obr. 16: Náměstí I, 1973–1975 (z archivu S. B. 1959).

Obr. 17: Socha panny Marie na náměstí, 1973–1975 (z archivu S. B. 1959).

Obr. 18: Pomník padlým v 1. světové válce, 1973–1975 (z archivu S. B. 1959).

Obr. 19: Školní budova, 1973–1975 (z archivu S. B. 1959).

Obr. 20: Pohled na náměstí z kostelní věže, 1973–1975 (z archivu S. B. 1959).

Obr. 21: Pohled na střechy domů z kostelní věže, 1973–1975 (z archivu S. B. 1959).

Obr. 22: Náměstí II, 1973–1975 (z archivu S. B. 1959).

Obr. 23: Demolice školy, 1973–1975 (z archivu S. B. 1959).

Obr. 24: Postupná demolice Zahrádeckých domů, 1973–1975 (z archivu S. B. 1959).

Obr. 25: Zvyšující se hladina přehrady, 1973–1975 (z archivu S. B. 1959).

Obr. 26: Pohled z mostu na Zahrádku, 1973–1975 (z archivu S. B. 1959).

Obr. 27: Pohled ze Zahrádky k mostu, 1973–1975 (z archivu S. B. 1959).

Obr. 28: Demolice objektu, 1973–1975 (z archivu S. B. 1959).

Obr. 29: Zrušený most přes Želivku, 1973–1975 (z archivu S. B. 1959).

Obr. 30: Pohled na náměstí z kostelní věže po roce 2000 (z archivu paní Čihákové).

Obr. 31: Interiér kostela po roce 2000 (z archivu paní Čihákové).

Obr. 32: Kostel sv. Víta po roce 2000 (z archivu paní Čihákové).

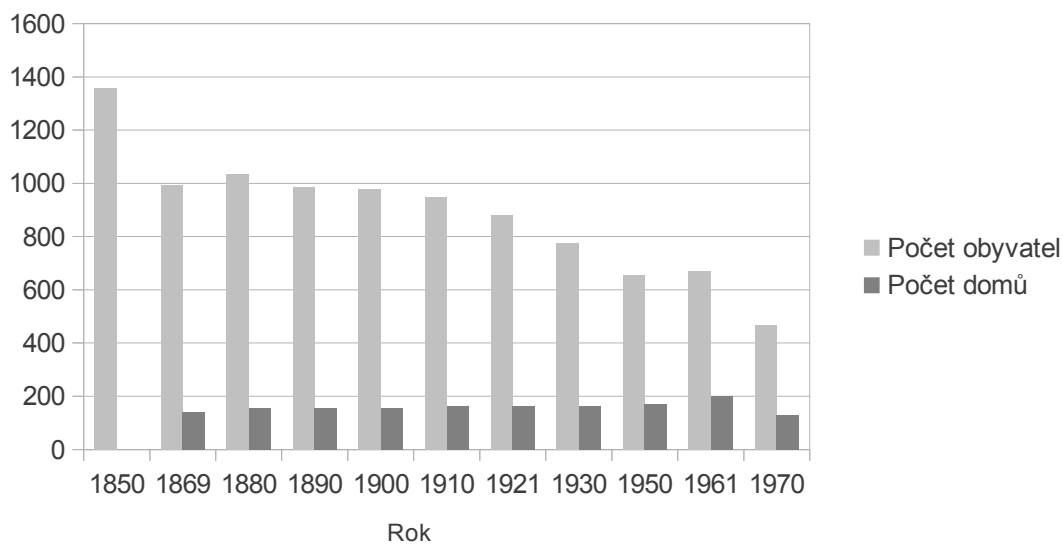
9 PŘÍLOHY

Tabulka 1: Počet obyvatel a domů 1850-1970.

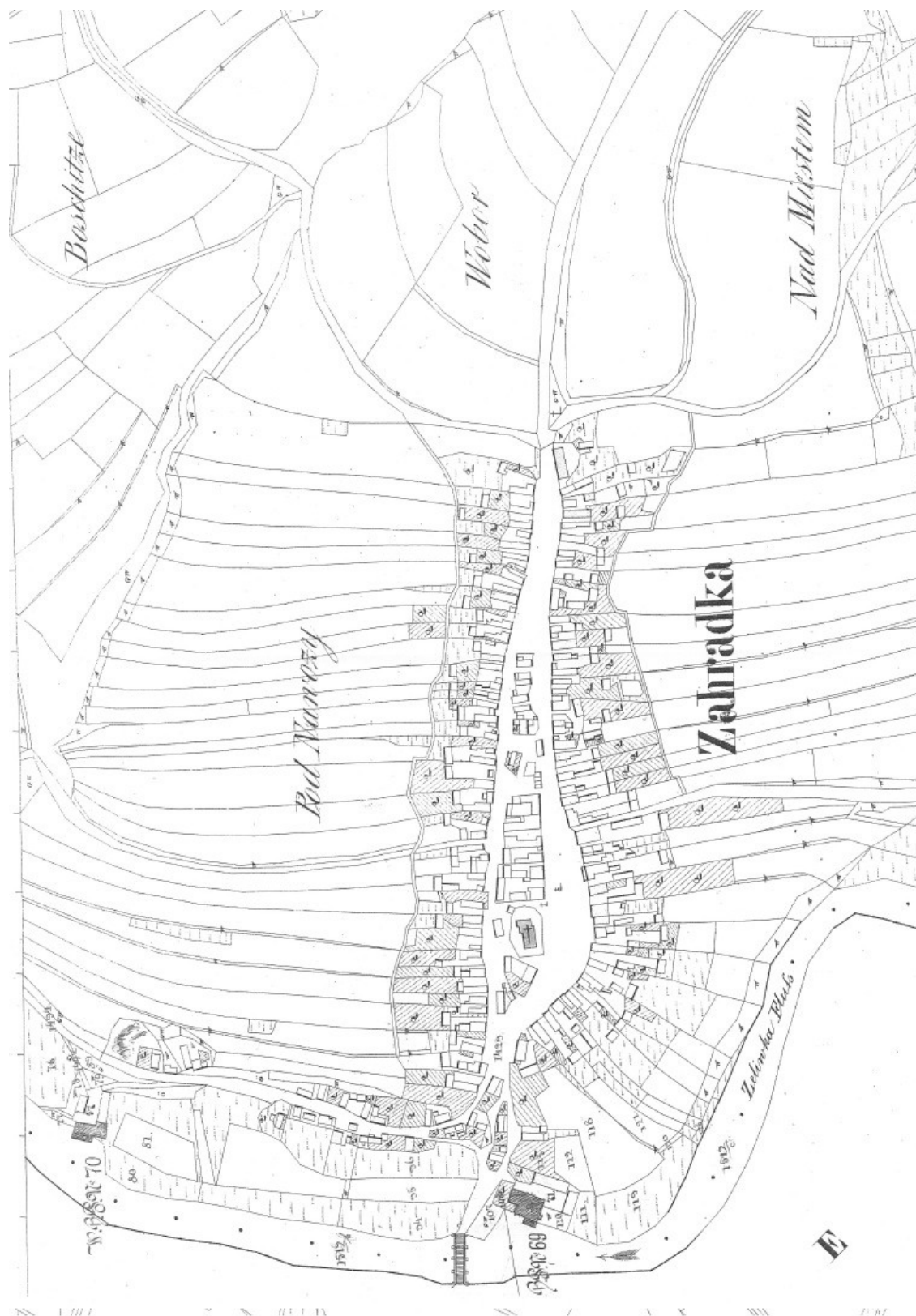
Rok	Počet obyvatel	Počet domů
1850	1357	*
1869	995	139
1880	1035	154
1890	985	156
1900	980	155
1910	950	162
1921	880	162
1930	775	163
1950	656	171
1961	671	201
1970	468	131

* chybí data

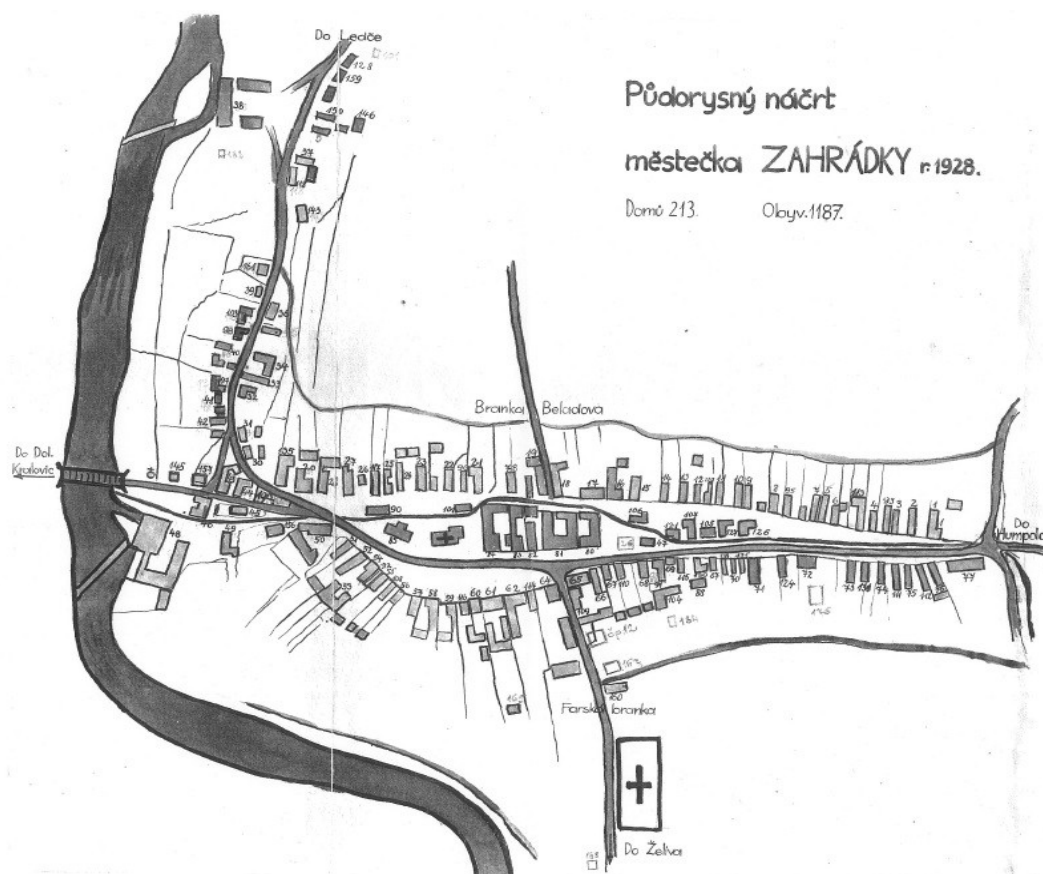
Graf 1: Počet obyvatel a domů 1850-1970.

Zdroj: Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850-1970.

Obr. 1: Mapa Trhové Zahrádky, Stabilní katastr 1938.

Obr. 2: Půdorysný náčrt městečka Zahrádky, 1928

Obr. 3: Satelitní mapa zaniklé obce Zahrádky 2012.

Obr. 4: Dobová pohlednice, nedatováno.

Obr. 5: Pohled na Zahrádku z roku 1960.

Obr. 6: Děti na náměstí, nedatováno.

Obr. 7: Sokolovna, nedatováno.

Obr. 8: Zimní stadion, nedatováno.

Obr. 9: Věž kostela sv. Víta (1973–1975).

Obr. 10: Románský portál (1973–1975).

Obr. 11: Interiér kostela I (1973–1975).

Obr. 12: Interiér kostela II (1973–1975).

Obr. 13: Interiér kostela III (1973–1975).

Obr. 14: Zahrádecký hřbitov (1973–1975).

Obr. 15: Most přes řeku Želivku (1973–1975).

Obr. 16: Náměstí I (1973–1975).

Obr. 17: Socha panny Marie na náměstí (1973–1975).

Obr. 18: Pomník padlým v 1. světové válce (1973–1975).75.

Obr. 19: Školní budova (1973–1975).

Obr. 20: Pohled na náměstí z kostelní věže (1973–1975).

Obr. 21: Pohled na střechy domů z kostelní věže (1973–1975).

Obr. 22: Náměstí II (1973–1975).

Obr. 23: Demolice školy (1973–1975).

Obr. 24: Postupná demolice Zahradčických domů (1973–1975).

Obr. 25: Zvyšující se hladina přehrady (1973–1975).

Obr. 26: Pohled z mostu na Zahrádku (1973–1975).

Obr. 27: Pohled ze Zahrádky k mostu (1973–1975).

Obr. 28: Demolice objektu (1973–1975).

Obr. 29: Zrušený most přes řeku Želivku (1973–1975).

Obr. 30: Pohled na náměstí z kostelní věže po roce 2000.

Obr. 31: Interiér kostela sv. Víta po roce 2000.

Obr. 32: Kostel sv. Víta po roce 2000.